

dr. Valerija Vendramin
dr. Renata Šribar

KONSTRUKCIJE
SPOLOV, SPOLNOSTI IN
NASILJA V SODOBNIH
TEHNOLOGIJAH

dr. Valerija Vendramin in
dr. Renata Šribar

KONSTRUKCIJE
SPOLOV, SPOLNOSTI IN
NASILJA V SODOBNIH
TEHNOLOGIJAH

Kontakt:

dr. Valerija Vendramin, višja znanstvena sodelavka, Pedagoški inštitut, Ljubljana
email: valerija.vendramin@pei.si

To poročilo je del projekta "Perspektive evalvacije in razvoja sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji" (2009), financiranega s strani MŠŠ in ESS; projekt koordinira dr. Janez Kolenc.

Znanstveno poročilo **02/09**

Avtorji:

dr. Valerija Vendramin, dr. Renata Šribar

Naslov:

Konstrukcije spolov, spolnosti in nasilja v sodobnih tehnologijah

Izdajatelj:

Pedagoški inštitut, Ljubljana (zanj Mojca Štraus)

Oblikovanje:

Emina Djukić in Jaka Kramberger

Za strokovno in jezikovno raven poročil odgovarjajo avtorji

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.346.2(0.034.2)

VENDRAMIN, Valerija

Konstrukcije spolov, spolnosti in nasilja v sodobnih tehnologijah [Elektronski vir] / Valerija Vendramin in Renata Šribar. - El. knjiga. - Ljubljana : Pedagoški inštitut, 2009. - (Znanstveno poročilo / Pedagoški inštitut ; 09, 02)

Način dostopa (URL): http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/02_09_konstrukcijespolovspolnostiinnasiljavsodobnih tehnologijah.pdf

ISBN 978-961-6086-84-4

1. Šribar, Renata
245566208

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons. Avtor/ji besedila dovoli/jo reproduciranje, distribuiranje, prikazovanje in izvajanje ter predelavo pod naslednjimi pogoji: priznanje avtorstva, nekomercialno ter deljenje predelanega dela pod enakimi pogoji.

Polno besedilo licence je na voljo na URL naslovu:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/si/legalcode>

Dovoljenja za morebitno uporabljena avtorska slikovna gradiva so podana sproti v besedilu.

Kazalo

- 6 **Uvod: soočenje s sodobnimi razmerji spolno diskriminacijskih seksualnih in nasilnih vsebin**
- 9 **Transformacije nekaterih temeljnih epistemoloških pojmov: pozicioniranje in umeščene vednosti**
  - 16 Metodološko orientirane in vsebinske hipoteze
  - 17 Metode
- 19 **Polje vzgoje in izobraževanja: identifikacija problematike in usmeritve na poti k dobrim praksam**
  - 21 Nekaj o stanju doma in v tujini
  - 23 Oblikovanje aktivnosti in nujnost refleksije
- 31 **Epistemološki pristop k problematiki porna in drugih konstrukcij sprege seksa in nasilja v sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologijah**
  - 32 Opredelitev vsebin
  - 39 Konceptije otroštva in mladosti
  - 48 Potencialno škodljive vsebine medijev in IKT z vidika zaščite otrok in mladoletnih
- 51 **Zaključek**
- 54 **Literatura**
- 64 **Viri**

Uvod: soočenje s sodobnimi razmerji spolno diskriminacijskih seksualnih in nasilnih vsebin

Namen pričujoče študije je v vzpostavitvi notranje skladne in preverljive spoznavne osnove za utemeljeno znanstveno delo in družbeno odgovorno ravnanje na področju socializacij otrok in mladih v razmerjih sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT). Delo, ki ga predstavljamo, v prvi vrsti razvija konceptualno sled, po kateri je možno z znanstvenimi orodji preseči dominantna pojmovanja konstrukcij nasilja in spolnosti v okviru mehanizmov formalnega in neformalnega izobraževanja ter v javnih diskurzih. Vključuje pa tudi analitične povzetke različnih znanstveno relevantnih pristopov k problematiki, ki imajo aplikativni značaj. Skratka, kljub temu, da gre v prvi vrsti za teoretsko delo, ne more biti povsem brez učinka na nivoju vsakdanje prakse v vzgoji, izobraževanju, osveščanju in opolnomočenju otrok in mladih.

Pri antropoloških, socioloških in socialno psiholoških raziskavah, ki proučujejo potencialno škodljive vsebine v medijih in storitvah ter produktih sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, je najbolj pomembna definicija materiala. Nasprotujoči si rezultati različnih raziskav z enako formulirano raziskovalno temo oziroma objektom so tudi učinek slabo definiranih vsebin medijev in IKT.¹ Empirično sociološka evidenca škode na individualnem nivoju je zato ambivalentna in eklektična (Zillman 1989, 400). A vendar obstaja vladajoči znanstveni in strokovni konsenz o družbeni škodi zaradi pornografske spolnosti in drugih konstrukcij spolnosti, ki vključujejo nasilje. Zaradi umanjkanja široko znanstveno, ekspertno in javno prepoznanih definicij v različnih politikah obvladovanja obravnavanih vsebin je možno

---

¹ Poimenovanje mediji in storitve ter produkti IKT uporabljamo glede na aktualni slovenski kontekst, saj zakon o medijih (ZMed 1–UPB1 2006) opredeljuje kot medije zgolj nosilce informativnih vsebin; med izdelke in storitve informacijsko komunikacijskih tehnologij prištevamo vse druge nosilce in posredovanja, ki so tako javnega kot medosebnega značaja. Gre za vsebine, ki se oblikujejo in distribuirajo ali diseminirajo preko kabelskih operaterjev, operaterjev mobilne telefonije, ponudnikov vsebin na mobilnih portalih, na video kasetah, DVD, preko elektronskih iger in interneta, posebej tudi v spletnih skupnostih. Predmet v obravnavanem sklopu so tudi filmi v kinodvoranah, saj so vključeni v celovite regulacijske sisteme. Čeprav so naša osrednja tema IKT, se ne moremo izogniti niti medijem (predvsem televiziji in oglaševanju) niti filmom v kinodvoranah.

to vednost potisniti v polje nevidnega. Še bolj problematične v smislu pomanjkanja obče kulturno sprejetih definicij so konstrukcije nasilja, posebej tistega, ki se izraža na subtilnejše načine.

Sami se bomo osredotočili na obravnavo immanentno nasilne porno seksualnosti in konstrukcij seksualiziranega in spolnega nasilja v množičnih medijih in IKT; kot referenco bomo navedli klasifikacijo, ki jo aplicira normativni dokument, formiran v skladu z določilom amandmiranega slovenskega zakona o medijih iz leta 2006.

Generalni problem, iz katerega izhaja nuja po pričujočem tekstu, je – v primerjavi z večino drugih držav EU – manko znanstvene refleksije in odziva na pojavnost pornografije in konstrukcij nasilja v kulturi porno spolnosti in nasilja.² To se je posledično do nedavna odražalo v državnih politikah, še vedno pa se močno odraža v mnogih, za družbeno in kulturno življenje pomembnih diskurzih, na primer v vsakdanjem izobraževalnem, medijskem in javnem. V sferi znanosti je ta zaostanek problematičen tudi zato, ker botruje humanističnemu in družboslovnemu ne-uvidu ali vsaj spregledu možnosti povezave med vladajočimi konstrukcijami porno seksualnosti in empirično utelešenim nasiljem, še posebej, če je le-to seksualizirano ali opredeljeno kot seksualno.

Kot razvidno bo študija skušala pokazati na praznine, ki se kažejo na spoznavno različnih nivojih. Na teoretski ravni bomo oblikovali prostor, nakazali pot do konceptov, s pomočjo katerih bo sploh mogoče misliti različne pojavnosti konstrukcij spolnosti in nasilja na sodoben in občutljiv način, usklajen z načeli nanašajočih se človekovih pravic. Tako bo možno oblikovati aparat humanistično-družboslovnih ved za ustrezno analizo lokalne kulture porno spolnosti in nasilja, za njeno obrazložitev v okviru širših sodobnih pojavov in umestitev v historično paradigmo. Prednost, s katero želimo zagovarjati naš pristop, je v kompleksnosti. Ta je med drugim možna zaradi predhodnega analitičnega vpogleda v konstrukcije spolov na področju izobraževanja in medijev na eni strani, na drugi strani pa zaradi kritično naravnanega poznavanja sektorsko diverzificirane obravnave konstrukcij sprege med spolnostjo in nasiljem, katerih ciljna skupine so poleg odraslih tudi otroci in mladoletni; gre za že opravljeno, čeprav časovno zamejeno analizo konceptov in pojmovanj v izbranih socioloških, feministično teoretskih, pravnih, državno nadzornih in medijskih diskurzih.

Na aplikativni ravni so naš predmet same vsebine medijev in produktov ter storitev IKT in njihovi učinki na vedenje. Kot ilustracijo zato vključujemo posamezne biografske drobce, stvarne zgodbe s šolskega polja in vsakdanjega življenja, ki kažejo na načine povezanosti obravnavanih vsebin s spolnim nasiljem. V tem, aplikativnem

---

² Sintagma je parafraza, historična nadgradnja konceptualizacije kulture »spolnosti in nasilja« (Williams 1997).

delu bomo pokazali na možnosti za posodobljenje ekspertnih in političnih artikulacij in strategij.

Pričujoča študija naj pomeni izhodiščno točko za demokratizacijo šole in izobraževalnih programov ter projektov informiranja in osveščanja s perspektive spolnih vlog, spolnega zdravja in preprečevanja spolnega nasilja. Izza tako zastavljenega namena študije je možnost za odraščanje s konstruktivnejšo samopodobo in ustvarjanje pogojev za oblikovanje samozaščitnega vedenjenja na področju medosebnih odnosov in seksualnosti. Samozavestni in kompetentni mladi so boljše izkazujejo tudi na področju svojih izobrazbenih in poklicnih izbir. Dolgoročno ima država na ta način v svojem podmladku dobro perspektivo, beleži pa tudi kratkoročne pozitivne učinke na področju zdravja, še posebej spolnega in reproduktivnega.

Z nakazanim konceptualnim okvirom in referencami za aplikacijo bomo zajedli v manko, ki je v veliki meri tudi posledica velike tehnološke razvitosti Slovenije in nepopolne ali odsotne vzgoje in izobraževanja, informiranja in ozaveščanja na obravnavanem področju; slednje je gotovo tudi učinek vladajočega neoliberalnega javnega mnenja v zvezi s potencialno škodljivimi vsebinami.

Transformacije nekaterih temeljnih epistemoloških pojmov: pozicioniranje in umeščene vednosti

V zadnjih desetletjih so dela s področja feministične teorije³ postavila nekatere temeljne izzive dotedajšnjim analizam »ženskosti«, »moškosti« in družbenega življenja. Od vsega začetka so bila vprašanja o metodah, metodologiji in epistemologiji povezana z razpravami o smiselnosti in upravičenosti parcialnih in »popačenih« prispevkov v tradicionalnih analizah (Harding v Harding 1987, 1).⁴ Naše izhodišče (kar je bolj usmeritev kot definicija) je, da gre pri feminizmu za kritičen pogled, »ki sledi kritičnemu pozicioniranju v ne-homogenem, spolno zaznamovanem družbenem prostoru« (Haraway 1999, 312). Na kratko bi lahko tudi dejali, da feministično raziskovanje temelji na spopadanju s hierarhičnimi modeli ustvarjanja in distribucije vednosti ter kritičnem odnosu do tradicionalnih znanstvenih izjav kot »univerzalnih« resnic.

Ker so – kot se zdi – vprašanja »resnice« in »znanstvene veljavnosti« tule osrednjega pomena, se bomo dotaknili nekaterih delčkov v mozaiku objektivnosti, ki odločilno obeležuje t. i. zahodno znanost, hkrati pa je to tudi pomembno feministično vprašanje. Kot rečeno, izhajamo iz stališča, da feminizem govori o kritičnem pogledu v spolno zaznamovanem družbenem prostoru, kar omogoča transformacije nekaterih temeljnih vprašanj in pojmov (kot so izkustvo, človeški / znanstveni napredek, objektivnost) ter drugih idej, ki so osrednji v »tradicionalnih« humanističnih diskurzih; te feministična teorija kritično vrednoti in konec koncev tudi postavlja pod vprašaj njihovo univerzalno veljavnost in vrednost. V končni fazi gre pri spolu (*gender*) za spodbijanje vsake razlike ali drugačnosti, ki bi jo imeli za samoumevno, za problematiziranje tega samoumevnega in rekonstitucijo tega, kar velja za človeško (Haraway 1991, 147; Haraway 1992, 96; Prins 1995, 357).

---

³ O feministični teoriji govorimo v ednini, kar pa ne pomeni, da obstaja enotno feministično stališče. Čeprav smo temu teoretskemu okviru zavezani, pa to ne pomeni, da nekatere feministične teoretizacije niso poenostavljajoče.

⁴ Poudariti pa je treba, da ne gre za uveljavljanje kakih specifično feminističnih metod. Hardingova tudi tu poudarja, da je vsekakor najprej treba razplesti zmešnjavo, ki se rada pojavi zaradi površne rabe izrazov »metoda«, »metodologija« in »epistemologija«.

Izhodiščna formulacija epistemologije, ki smo ji zavezani, je boj za pomene in koncepte oziroma načrt za rekonstrukcijo občnih pomenov, boj za občo vednost (Haraway 1999, 136). Poudarjamo družbeno lokacijo subjekta in družbeno konstrukcijo vednosti, drugače kot v tradicionalnih, pozitivističnih epistemologijah, kjer je družbena pozicija pogosto nepomembna, ker je vednost preprosto »tam zunaj« in čaka, da bo odkrita, neodvisno od družbenega (Nagy Hesse-Biber in Yaiser 2004, 117). To med drugim pomeni tudi umeščene spoznavajočega in umeščeno vednost – torej vednost, ki odseva določeno perspektivo subjekta, ki je parcialna, omejena, ne univerzalna, saj v vseh hkrati ali popolnoma v eni od epistemološko privilegiranih pozicij, ki jih strukturirajo družbeni spol, rasa, narod ipd., ni mogoče »biti«, pravi ena najpomembnejših feminističnih teoretičark s področja znanosti in epistemologije Donna Haraway v svojem ključnem delu *Opice, kiborgi in ženske*. Ključna praksa utemeljevanja vednosti je pozicioniranje, in to pozicioniranje implicira odgovornost (kar je ena ključnih besed te epistemologije) za prakse, ki so nam omogočene (Haraway 1999, 308–309). Iz tega sledi, nadaljuje Harawayeva, da politika in etika utemeljujeta boje za projekte vednosti v eksaktnih, naravoslovnih, družbenih in humanističnih vednosti (ibid.).

Ta teorija stališč ima svoje močne in šibke plati. Ne gre denimo za to, da zavzamemo »feministično stališče« preprosto na podlagi svojega spola. Preseči je treba enačenje ženskega in feminističnega ter dojemanje feminizma kot domnevno združujočega dejavnika vseh žensk. To stališče dosežemo in se z njim ne rodimo (kar predpostavlja tudi kritičen razmislek o izkušnjah in povezavah s širšimi družbenimi in političnimi strukturami). Zahteva po družbeni marginalizaciji, ki prinese epistemološke privilegije, pa je lahko po drugi strani odvisna tudi koncepta identitete, ki ga je treba utemeljiti v skupnosti izkustva marginaliziranih skupin. Vendar – tako Harawayeva na drugem mestu (Haraway 1997, 198) pa nimamo »osebne dostopa« do živeti diskurzivnih strategij.

Z drugimi besedami, gre za »gledanje od spodaj«, »z obrobij«, »iz globin«. Obstaja dober razlog, pravi Harawayeva, da menimo, da je pogled boljši s spodnjega dela bleščečih prostorov oblastnikov. A gledanja od spodaj se ni lahko naučiti, obstaja nevarnost romantiziranja in prisvajanja pogleda manj vplivnih. Stališča podvrženih niso »nedolžne« pozicije, preferenco dobijo zato, ker je načeloma najmanj verjetno, da bodo dopustila zanikanje kritičnega in interpretativnega jedra vse vednosti. Ta stališča so alternativa načinom zanikanja s potlačenjem in pozabljanjem, ko trdimo, da nismo nikjer in da vidimo vsestransko (Haraway 1999, 305). Epistemološko privilegirana izhodišča raziskovanja ne zagotavljajo, da si lahko raziskovalka pripiše več objektivnosti; gre zgolj za temelje, ki zagotavljajo potrebno, ne pa zadostno izhodišče za maksimiranje objektivnosti. »Vsa vednost nosi odtise skupnosti, ki jo producirajo« (Nagy Hesse-Biber in Yaiser 2004, 45).

V izogib nesporazumom, ki so pri razumevanju tega pojma kar pogosti, še enkrat poudarimo, da pri stališču ne gre za empiricistični poziv zatiranim, ampak za kognitivno in politično orodje za doseg aдекватnejše vednosti, ki jo merimo po neesencialističnih, historično kontingentnih in umeščenih merilih (Haraway 1997, 198). Prav ta pojem je bil razvit zato, da bi postavili kontrast epistemološko naivnemu pojmu ženskega gledišča/stališča, saj gre tu za projekt, ne za podedovano, treba ga je doseči, ni kar dan.⁵ Z drugimi besedami – čeprav obstaja tudi taka različica tega pojmovanja – ne gre za zdrš ženskega in feminističnega v eno in za predpostavljjanje, da so vse ženske v bistvu feministke. Biti izkoriščen še zdaleč ni garant jasnosti pogleda ali posedovanja resnice (Felski 2000, 197 ff). Precej očitne so vzporednice, pravi Rita Felski (ibid.) z marksističnim stališčem, da proletariat zaradi svoje edinstvene pozicije v produkcijskih razmerjih lahko bolje dojame družbeno strukturo. Vzpostavljjanje neke apriorne povezave med strukturno pozicijo in opozicijsko zavestjo ne zdrži na nobeni ravni, saj ne moremo predpostavljati, da je patriarhalna ideologija homogen in uniformno represiven pojav, ki zakriva pravo žensko subjektivnost, ne pa kompleksna formacija, ki prežema življenja obojih, moških in žensk (gl. tudi Vendramin 2003, 27–28).

Donna Haraway načenja vprašanje skrajne doktrine, v katero je mogoče kaj lahko zdrsniti, da se vse izjave t. i. moške kritične teorije jemlje kot zgodovinske izmišljije, ki jih je oblast spremenila v dejstva. Ali bi feministke torej morale proizvajati zrcalne zgodbe, ne meneč se za retorično dediščino patriarhalnega glasu oziroma sprožiti epistemološko revolucijo, ki ne bi bila na noben način povezana z zgodbami, ki nam jih je povedal patriarhalni glas? Feministična »teoretična težava« je prav v tem: ali je treba raziskovati na način, soroden obstoječim teorijam reprezentacije, ali razviti radikalno nove in kako?

Torej je potrebna previdnost ob apriornem (feminističnem) zavračanju (seksistične) znanosti in njene produkcije. Sprašujemo se lahko, ali nastaja specifično feministična teorija vednosti ter ali bi feministični standardi vednosti končali dilemo o razcepu med subjektom in objektom in ponudili novo zgodbo, novo identiteto znanosti? In, po drugi strani: kaj pa razmerje med vednostjo in oblastjo, na katerega »tradicionalna« znanost kar prevečkrat pozabi (za več gl. Haraway 1999, 119 ff)?

Torej je epistemologija stališč način (morda le eden od načinov), da ekspliciramo točko, kjer se naše raziskovanje začne. Drugače kot v kartezijski epistemologiji, kjer spoznavajoči subjekt prihaja od nikoder, epistemski subjekt feminizma omogoča vpogled v to, od kje govori. Ko se tako identificira družbena lociranost avtor-itete in avtor-stva, ta epistemologija vzpostavi točko, s katere je mogoče preizpraševati in napraviti vidna delovanja nevključujočih diskurzov (Currie, nav. po Stoetzler in Yuval-Davis 2002).

---

⁵ Tako N. Haraway, nav. po Stoetzler in Yuval-Davis 2002. Toda Harawayeva na drugem mestu (v 1998, 160) pravi, da je lokacija kompleksna konstrukcija in hkrati podedovano.

A feministično preizpraševanje tradicionalnih znanstvenih izjav, ki imajo v velikih meri še vedno status univerzalnih resnic, lahko na epistemološki ravni pogosto (kar je mamljivo, a zelo sporno) pomeni diferenciacijo dveh epistemoloških sistemov: »uradnega, v katerem prevladujejo moška racionalnost in načini delovanja, skozi katerega se uveljavljajo patriarhalni interesi, in drugega, ki je vdelan v vsakdanje dejavnosti in izkušnje žensk, ki so izključene iz javnega/političnega diskurza« (Currie 1992, 354 ff).

Ta dihotomija se pogosto ponuja kar sama, je pa problematična, saj nekako predpostavlja, da slaba znanost, zgoraj omenjeni prvi epistemološki sistem, ni vzniknila naključno, pač pa sistematično, in tako kritika te znanosti drsi v doktrino, da so vse znanstvene izjave zgodovinske izmišljije, ki so se s pomočjo oblastnih razmerij spremenile v dejstva. Ta kritika prihaja iz feminizma samega – ki seveda ni neka enotna entiteta, nasprotno, govori s številnimi glasovi (Haraway 1999, 130). Kot njen protipol pa se vzpostavlja nič manj problematična subjektivna vednost, ki jo srečamo tudi v feministični pedagogiki, ki pogosto izzveni v trditvah o relativnosti vse vednosti. Ta relativizem je zrcalni dvojček totalizacije v ideologijah objektivnosti – oba sta božja trika, ki obljubljata pogled od povsod in nikoder (Haraway 1999, 306).

Pozicija, v kateri subjektivnosti ne ovira nikakršna objektivnost ali težnja po njej, lahko hitro zdrsne v čisti subjektivizem, v katerem vednostne trditve temeljijo izključno na občutjih, mnenjih, preferencah ipd. (Currie 1992, 344). (Ni pa seveda nujno, da imajo vse družbene vrednote ali interesi slabe učinke.)

Kljub določeni problematičnosti take zastavitve epistemologije je mogoče trditi, da je boljša, »ne ker je resničnejša, ampak ker odkrito priznava svojo parcialnost in se ne pretvarja, da ponuja končno modrost in objektivno resnico« (Felski 2000, 198).⁶

Nemara lahko hkrati govorimo tudi o neki drugačni objektivnosti (bi bila to feministična objektivnost?), kajti ne potrebujemo »doktrine objektivnosti, ki obljublja transcendenco, zgodbo, ki zgubi sledi svojih posredovanj prav tam, kjer bi kdo utegnil biti za kaj odgovoren ...« (Haraway 1999, 300).⁷ Z drugimi besedami: znanstveni diskurz je boj za jezik, ki bo določal, kaj bo štel kot obča vednost. Tudi feminizem je boj za občo vednost – boj o tem, kaj bo veljalo za racionalne opise sveta, boj o tem, kako gledati (ibid., 310, 315–316). Racionalna vednost se ne pretvarja, da je rešitev, da ni obremenjena z interpretacijo, da je neodvisna ... to je proces odvijajoče se kritične interpretacije med »polji« interpretov in dekoderjev. »Racionalna vednost je pogajanje, ki zaznava oblast« (King, cit. v Haraway 1999, 313).

---

⁶ Na tem mestu so spregledani različni filozofski tokovi, ki prav tako opozarjajo pred absoluti.

⁷ Harawayeva tudi opozarja na »dva pola mamljive dihotomije«: »slaba« (androcentrična) znanost proti »dobri« (feministični) in govori o »spolzku drogu doktrine objektivnosti« oziroma o njegovih dveh koncih, ki sta lahko tudi realizem in konstruktivizem (1999, 301).

Delo na umeščeni vednosti poudarja načine, na katere je znanost kot »pripovedovanje zgodbe« na poti do resnice vnaprej normirana; hkrati ideja resnice ni tista o stvarnosti *an sich*, temveč gre za realnost (kot spoznanje), ki jo producirajo človeške materialne prakse. Tako so »dejstva«, »fakti« dejansko »artefakti« znanstvenega poi-zvedovanja. Kar ne pomeni, da so lažni, temveč zgolj to, da so postavljeni v procesu človeške produkcije in potreb. Vsekakor pa v določeni meri ohranjajo ontološko samostojnost; to je osrednji vpogled, ki velja za vse artefakte.⁸

Feministični pristop k epistemologiji se prav tako nagiba k poudarjanju načinov, na katere je spoznavajoča/či posamična in konkretna, materializirana oseba mnogo bolj kot abstraktna in univerzalna. Feministične epistemologije jemljejo resno moduse, na katere so spoznavajoči oziroma vedoči vpleteni v družbene odnose, ki so generalno hierarhični in kulturno ter zgodovinsko specifični.

Po drugi strani pa se v nekaterih tokovih feminizma kot odziv na to, kar je Rita Felski imenovala dekonstrukcijski skepticizem (Felski 2000, 1999), oblikovale zahteve po »strateškem esencializmu«, ki bi potrdil, vsaj začasno in zasilno, koherentnost ženske kot kategorije. Izkustvo je tu s svojimi vedno problematičnimi pomeni še posebej odločilnega pomena. Vendar pa, če to pomeni postavitev »osebnega izkustva« kot zanesljive informacije o svetu, potem je resno spregledan potencial »samosubverzivne samorefleksije« (Felman, nav. po Penley v Bahovec 1992, 267) – gre za spregled interpretacije tega izkustva, ki se izvija skozi govorjenje/pripovedovanje, in premočno stavo na empirizem. »Doživetje« ali »izkustvo« namreč ne pomeni »pojavnosti realnosti, ki bi jo bilo treba prek govorice priklicati v spomin in zavest. Govorica, ki jo analiziranec uporablja za podajanje in poročanje o doživetjih, je prvi materialne analize, ne pa doživetje 'samo'« (ibid., 267).⁹

Kaj pravzaprav sestavlja izkustvo – dogodek ali interpretacija dogodka? Izkustvo ni resnica, ki bi predhodila kulturno podanim reprezentacijam izkustva, ampak ga te reprezentacije posredujejo. »Svet, kot ga zaznavamo, je produkt družbenih in zgodovinskih sil, a izkustvo stremi k temu, da bi se soočilo z zgodovinsko eksistenco kot z golim dejstvom« (Stone-Mediatore v Narayan in Harding 2000, 111–112). Naše izkustvo nam konec koncev lahko tudi laže, ko nam zgodovinsko konstruirane družbene ureditve predstavlja kot naravne (Harding, nav. po ibid.).

Sporni so, kot kaže, pogoji artikuliranja izkustva. Vprašanja, ki se zastavljajo tu, so: kako je mogoče misliti kolektivno izkustvo, ki je zlasti težaven in pogosto zelo zavajajoč pojem? Kako pristopiti k nesoglasjem o različnih artikulacijah izkustva in

---

⁸ <http://www.iep.utm.edu/f/fem-epis.htm#H3>, dostop 22. 4. 2008.

⁹ Gotovo ne moremo v popolnosti enačiti doživetja v analizi in doživetja v feminizmu, če temu tako rečemo. Je pa pri refleksiji doživetja (ne pa tudi njegovem razvrednotenju) smiselno imeti v mislih zadržke o »resničnosti« dogodka in pomen fantazem.

različnih pozicijah tega artikuliranja? Donna Haraway izkustva ne postavlja neposredno kot »epistemološko pravilnega«, pač pa kot nameren konstrukt, kot artefakt velikega pomena, in hkrati opozarja, da si ne smemo dovoliti, »da bi izkustvo razumele kot neskončno pluralen in neoporečen pojav; kot nekaj samoumevnega in ob pogledu vase z lahkoto dosegljivega; kot nekaj, kar pripada samo nam ali samo eni skupini« (Haraway 1999, 179 in 184).

Nedodelano izhodišče bi bilo tudi zavračanje teorije v prid izkustva ali zo-perstavljanje enega in drugega: izkustvo kot resnično in pomembno proti teoriji kot »abstraktni« in odtujeni od materialnosti življenj žensk. Recimo, da teorija ni le intelektualno zanimiva, pač pa bistvenega pomena za feminizem. Teorija ni le akademska vaja v slogu ali spisek za ženske pomembnih vprašanj, pač pa temelj za razumevanje različnih področij našega življenja (Bunch, nav. po Mulinari in Sandell 1999, 295).

Če ponovimo, izkustvo ne more biti kategorija, ki bi jo presojali po kriteriju epistemološke pravilnosti, od tod tudi kritika izkustva kot neposredovanega, kot nereprezentiranega, hkrati pa apriorna zavrnitev izkustva nemara pomeni izgubiti kategorijo žensk, kategorijo, ki se zdi nujna vsaj v aktualnih, vsakodnevnih zahtevah in spopadih. Pomeni marginalizacijo in izključitev, kar ima posledice tudi na področju edukacije, manifestira se denimo tudi v polju t. i. uradne vednosti.

Hkrati pa smo že poskušali smo nakazati, v čem je spornost in v čem aktualnost pojma »izkustvo«, tako za feministično teorijo in ženske študije kot tudi za povezavo »feminizma in pedagogike« ali feministične pedagogike, ki si – v grobem – prizadeva za egalitarna razmerja v razredu, pod vprašaj postavlja vlogo in avtoriteto učitelja (ali učiteljice), osredotoča se na osebne izkušnje oziroma jih uporablja pri konstrukciji vednosti (nav. po Jackson 1997, 458). S tem poskuša vzpostaviti drugačno naravo socialnih razmerij, ki konstruirajo spoznavajoči subjekt.

Nekatere avtorice to tipologijo glavnih tem razširjajo: konstrukciji vednosti in problemu avtoritete pridružujejo še glas (glas tistih, ki so vključeni v proces izobraževanja, ki ga je treba slišati in ceniti, ne glede na njihovo politično prepričanje) in pa pozicionalnost (pripadnost določeni skupini po spolu, rasi, razredna pripadnost ipd. vseh, ki so vključeni v izobraževalni proces) (Tisdell 1998, 139 ff). Na ta način so udeleženke vključene v proces na vseh stopnjah, kar vodi v zavrnitev hierarhičnih razmerij in v omejitvev ali celo izločitev pojma objektivnosti¹⁰ (Currie 1992, 342).

A ključni pri tem ostajata dve temi – avtoriteta in vednost – katerih preučitev je bistvena za kakršnokoli govorjenje o pedagogiki. Pri tem bomo sledili Constance

---

¹⁰ »Objektivnosti« na tem mestu konceptualno ne razvijamo.

Penley, ki feminizem misli skupaj s psihoanalizo kot feminizem *in* psihoanalizo.¹¹ Z avtoriteto se feministična pedagogika spopade z uvedbo specifičnih pedagoških prijemov, ki merijo na njeno oslabitev ali odpravo. To so denimo: krožna razporeditev stolov v učilnici, naslavljanje vseh udeležениh z imeni ipd. Bistveno vprašanje ob tem je seveda, ali s tem ne izgubimo tudi moči transfernega odnosa, moči učitelja, ki v polni meri sprejme »ogrinjalo subjekta, ki se zanj predpostavlja, da ve« (Penley v Bahovec 1992, 258).¹² Problem vednosti je še obširnejši, po eni strani povezan z dvoumnim mestom vednosti,¹³ po drugi z zahtevami po drugačni epistemologiji, ki bo, med drugim, »opravila« z dihotomijo subjekta in objekta.

Tako vključujemo tudi koncept »epistemologij nevednosti« (*epistemologies of ignorance*) in preverjamo načine, na katere je nevednost, bolj kot vednost, učinek študij seksualnosti in šolskih izobraževalnih programov o spolnosti (Tuana 2003). Tako konceptualizirana nevednost ni preprosto manko, vrzel v znanju, epistemski spregled, ki ga hitro lahko popravimo, takoj ko ga opazimo in ki se pogosto zdi naključni *by-product* omejenega časa in virov, ki jih imamo na voljo za spoznavanje našega sveta. Včasih pa ne gre za naključni rezultat spregleda – to, česar ne vemo, ni le vrzel v našem znanju (Sullivan in Tuana v Sullivan in Tuana 2007, 1–2). Taka nevednost je pogosto je konstruirana, vzdrževana in širjena v svoji povezanosti z avtoriteto – transferjem spoznavanja, dvoma, zaupanja, utišanja in negotovosti. Pojavlja se lahko na različne načine: včasih tisti v središču marginaliziranim ne pustijo vedeti, včasih sami ne vedo za nepravilnost in krivičnost, včasih so ta »ne-znanja« zavestno sproducirana, včasih pa nezavedno generirana in vzdrževana (ibid.). Sami smo koncept »epistemologije nevednosti« že implicirali v dekonstrukciji (levega) neoliberalnega spoznavanja proliferacije pornografije v množične medije in izdelke ter storitve IKT, tj. v dekonstrukciji dominantnega pojmovanja pornografije kot pornografskega »ne misliti« (Šribar 2006).

---

¹¹ Analiza C. Penley je v prvi vrsti namenjena preučevanju skupnega poučevanja feminizma in psihoanalize preko – kot pravi sama – ovinka, ki ga predstavlja razmerje feminizma in psihoanalize do vednosti in avtoritete, do etike poučevanja (Penley v Bahovec 1992, 256–257). Penleyjeva zaključí – če smo že pri tem – da ne gre za vprašanje, kaj obljubljata ali ponujata drug drugemu, pač pa kako »drug drugega pozivata k poučevanju tako razmerja do vednosti in avtoritete kot tudi do pojmovanje identitete in spolne razlike« (ibid., 273).

¹² Transfer je oblika identifikacije in učiteljevo poglavitno pedagoško orodje, opustitev te imaginarne pozicije, pravi C. Penley, bi pomenila izgubo tega orodja (Penley v Bahovec 1992, 257 in 258). Ob strani sedajle puščamo pomen transferja v psihoanalizi oziroma pomen za analiziranca.

¹³ Na kratko: vednost ne v analitični situaciji ne v feminizmu ni umestljiva na točno določeno mesto (Penley v Bahovec 1992, 265 ff).

Metodološko orientirane in vsebinske hipoteze

Izhodiščno torej postavljamo dve medsebojno povezani in metodološko orientirani hipotezi. Prva pravi, da je pri oblikovanju analitičnih kategorij in zastavljanju vprašanj treba upoštevati tudi povezavo med metodologijo in epistemološko orientacijo raziskovalca/-ke – kar je blizu t. i. umeščeni vednosti feministične epistemologije. Druga pa jo dopolnjuje s tem, da predpostavlja, da gre tu iskati tudi razloge za domnevno metodološko enostranskost oziroma nekompleksnost nekaterih raziskav tega področja, kar smo poskušali eksplicirati zgoraj.

Vsebinsko pa bi bilo mogoče zastaviti takole:

1. Informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) ima danes bistveno vlogo pri konstrukciji seksualnosti in oblikovanju spolnih identitet otrok in mladostnikov ter njihovega odnosa do nasilja, predvsem nasilne spolnosti.
2. Informacijska-komunikacijska tehnologija lahko posreduje pri vzdrževanju systemskega nasilja in dominantnih norm ter normalizirajočih stereotipov spolnih vlog.
3. »Tehnološka revolucija« današnjega časa omogoča radikalno rekonstrukcijo in restrukturacijo posameznika/ce, edukacije in družbe.
4. S spreminjanjem medijskega prostora / javne sfere se dogajajo tudi druge družbene in kulturne spremembe.
5. Zdravorazumske predpostavke in v javnem mnenju uveljavljeni predsodki pogosto onemogočajo kritično vrednotenje pojmov in načinov pedagoškega dela ter realistično dojetje fenomenov medijskih in IKT kultur.
6. Konstrukcije teles in njihovih interakcij v medijih in vsebinah ITK produktov in storitev v prizorih nasilja in seksualnosti imajo negativne učinke na samo materialno telesnost.
7. Vladajoče kulturne konstrukcije seksualnosti in nasilja v Sloveniji s komodifikacijo predvsem dekleških in ženskih teles inducirajo slabe samo-podobe, ki so povezane tudi z negativnimi pojavi na področju zdravja, predvsem polnega in reproduktivnega zdravja. Hkrati seksualno komodifikacija otroških in mladoletnih teles v slovenskem prostoru povečuje možnosti za zlorabe otrok in mladoletnih za potrebe seksualne industrije in trgovine z ljudmi.
8. Regulacija medijskih in IKT konstrukcij seksualnosti in nasilja prispeva k oblikovanju družbenih norm, ki v soočanju s proliferacijo pornografske seksualnosti in prikazov seksualiziranega nasilja v javni prostor pomenijo pomembno vrednotno orientacijo otrok in mladih.

Metode

Omenjeno tematiko, tj. konstrukcije in reprezentacije spola in spolnosti v povezavi z IKT, je mogoče ustrezno zajeti z uporabo pretežno kvalitativnih metod. Menimo, da je kvantifikacija manj ustrezna (ne pa seveda neustrezna!) iz več razlogov. Naštejmo jih nekaj (po naključni razporeditvi): s kvantitativnim pristopom h *content analysis* so določene težave, zlasti v smislu problema konstrukcije pomena, saj pogostost pojavljanja za konstrukcijo pomena ni osrednja ali odločilna; zahtevamo neko določeno velikost vzorcev; omogočajo širino na račun globine in nam povedo veliko o tem, kje ležijo poudarki, le malo pa o sami interpretaciji.

Kvantitativno raziskovanje ima prav gotovo svojo vlogo in pomen in ustrezno dopolnjuje kvalitativno delo na področju raziskovanja edukacije in spolne razlike. A na določeni točki lahko preraste v ne dovolj reflektiran pozitivizem »trdnih dokazov«, ki postvari kategorije, kot sta »deklica« in »deček«, proizvede razlage, ki so naklonjene specifičnim značilnostim za vsak spol, in ne dopusti kompleksnejših analiz ženskosti in moškosti (Walkerdine 1989). Zato jih je treba ustrezno dopolniti s koncepti oz. metodami, ki omogočajo subtilnejše analize.

Menimo, da je interdisciplinarna zastavitev adekvatna, kar pomeni prečenje več teoretskih polj in črpanje iz tistih tokov in pristopov, ki omogočajo osvetlitev in zamejitev obravnavane problematike ter razvijanje primerne metodologije, ki vključuje naslednje kvalitativne metode:

- › hermenevtična analiza skritih pomenov in sporočil,
- › lingvistična analiza besed / terminologije s kontroverznimi pomeni,
- › semantična analiza randomiziranega nabora komercialnih komunikacijskih sporočil v medijih,
- › kritična analiza diskurza, ki bo pomagala ugotoviti, katera sporočila, vrednote, informacije so vzete za samoumevne in bo omogočila razmislek o dominantnih govorih o seksualnosti in nasilju in kritično analizo njihovih ideoloških ozadij,
- › kritična analiza, s katero bomo identificirali podobe, ki perpetuirajo neenaka socialna, medosebna ipd. razmerja,
- › primerjalna analiza diskurzov oz. metoda soočenja uradne, »zdravorazumske«, verzije družbene realnosti, socialnih in političnih razmerij, zgodovine in konceptualnih kategorij z alternativnimi pogledi na družbo, politično kulturo itn.,
- › analiza ideologije institucije v regulatorni strukturi,

- › primerjalna analiza temeljnih konceptov,
- › segmentirane fokusne skupine otrok in mladoletnih v različnih starostih,
- › analiza primerov dobre in slabe prakse, domačimi in tujimi
- › usmerjeni intervjuji s pedagoškim kadrom,
- › biografska metoda: analiza avtobiografskih zgodb.

Predlagane metode oz. metodologija so po našem mnenju ustrezno zastavljene, saj temeljijo na ustreznih novejših dognanjih teoretskih tokov, hkrati pa v skladu s temi omogočajo refleksijo lastne epistemologije in dejavnikov, ki vplivajo na pridobivanje vednosti.

Polje vzgoje in izobraževanja: identifikacija problematike in usmeritve na poti k dobrim praksam

Slovenija tako na področju vzpostavljanja znanstvenega aparata za obravnavanje spolov kot tudi na področju spolne vzgoje v osnovnih in srednjih šolah tem področju beleži manko, čeprav spolna vzgoja v najbolj razvitih demokratičnih družbah predstavlja pomemben formalni okvir za obravnavo spolnih vlog, osebne integritete, spolnih usmeritev, samopodobe, pa tudi nasilja, komercialnih konstrukcij seksualnosti, nevarnosti spletnih pornografskih strani in podobno. Strateški dokumenti EU in OZN poudarjajo pomen zdrave spolnosti in reprodukcijskega zdravja mladih in še posebej deklic. Opozarjajo, da je informiranost na področju spolnosti pomembna tako z vidika spolnega zdravja (preprečevanje spolno prenosljivih okužb, (pre)zgodnje nosečnosti in spolnih zlorab), kot z vidika osebne integritete in razvoja ter vključevanja v družbo skozi nadaljevanje izobraževanja in poklicno izbiro.

Študije, ki so bile narejene predvsem v tujini (ZDA, Velika Britanija, Skandinavija) kažejo na povezanost med tradicionalnimi spolnimi vlogami v seksualnosti in (spolnim) nasiljem. Ta problem je še posebej pereč v sodobni družbi, saj je ta pretkana z mediji, ki obnavljajo in poživljajo tradicionalne spolne vloge, hkrati pa so tudi prizorišče spolnih zlorab ali celo orodje pri spolnih zločinih. Če šola ne nudi ustreznih informacij, ki delujejo kot protiutež komercialnim konstrukcijam seksualnosti, so otroci na tem področju prepuščeni sami sebi oziroma je njihova dobrobit odvisna zgolj od zrelosti, informiranosti in razpoložljivosti drugih pomembnih odraslih. Posredovanje znanja in učenje na tem področju je v Sloveniji še toliko bolj pomembno, saj v nevladnem sektorju ni nobene organizacije, ki bi se celovito posvečala tej problematiki.

Vzgoja in izobraževanje sta polji, ki odraščajočim mladim posredujeta mnoge vsebine in usmeritve, ki zadevajo tudi perspektive konstrukcij seksualnosti, ki so spontano pojmovane kot naravne in zato nevprašljive. Nadalje pa – ker se bomo v tej refleksiji navezovali na šolsko polje oziroma poskusili zarisati nekatere točke, kjer je feministična refleksija najrelevantnejša (ali bi vsaj morala biti) – pa izpostavljamo, da je bil spol kot osrednje (ali eno od osrednjih) organizacijsko načelo v izobraževanju

vse prepogosto spregledan (Leach 1990, 455) oziroma razumljen kot nekaj, kar je nepomembno ali kar je morda bilo pomembno, pa ni več, kar je najbrž del iste retorike spregledovanja.¹⁴ Prav ta »nevprašljivost« je lahko zelo indikativna, ker povzroči, da se problematika zakrije, da se zazdi, da problemov ni in so tako negativni učinki lahko še močnejši. Na polju družbene enakosti spolov so te vsebine mnogokrat družbeno in osebno destruktivne, hkrati pa neizprašane. Tako se denimo pogosto povezujejo z agresivnim vedenjem na eni in trpnostjo (pasivnostjo) na drugi strani. Lahko bi tudi rekli, da se obstoječe spolne hierarhije podpirajo prav s tem, da se o vprašanih in problemih ne govori (Russell 1986, 350).

Kaj »enakost med spoloma« sicer natanko implicira, je lahko sporno, tako v feminizmu kot zunaj njega. To pa ne pomeni, da je vse delo, ki je zastavljeno drugače in ki o razlikah med spoloma ne razmišlja, *napačno* in da obstaja preprosta, neproblematična resnica (Walkerline 1989, 1–2, 6; Vendramin 2006, 89, 93–94). Gre za to, da so resnice konstruirane v določenih svetovih in omejene na določena stališča. Pomembno je preizprašati okvire razprave – kar ne pomeni, da gre za relativiziranje resnice, pač pa za širitev pogleda na to, kako neko resnico raziskujemo (Cealey Harrison v Francis in Skelton 2001, 56–57).

Z roko v roki pa gredo tu tudi pojmi »aktivnost« proti »pasivnosti« in »pravega razumevanja« proti »učenju na pamet«, ki jih pogosto proizvajata psihološka vednost in pedagoška praksa. Te interpretacije pa proizvajajo različne resnice o tem, kakšne so deklice/ženske, kaj je primerno za njih (tovrstne povezave prevevajo učne ure, obšolske dejavnosti, jezik, vednost): kako je denimo »neuspeh deklic stvar pomanjkljivega smisla za matematiko in logično sklepanje, medtem ko so dečki domnevni nosilci pravega in resničnega razumevanja in matematičnega znanja« (Bahovec 1996, 113). Uspeh deklic pogosto povezujejo z neuspehom dečkov oziroma o njem razmišljajo na ta način, da obstaja *na račun* neuspeha dečkov. Šole domnevno ne poskrbijo za »tekmovalno« naravo dečkov, deklice so v mehkem izobraževalnem svetu uspešne zgolj zato, ker brezpogojno sprejemajo pravila igre, ipd. Podobno imajo pomanjkanje konformnosti pri dečkih za bolj zanimivo kot skrb deklic za to, da bi storile tisto, kar je domnevno prav (Gray in Leith 2004, 4). Zato je treba v tem okviru pozornost posvetiti (tudi) razlikam, o katerih pedagoško osebje meni, da obstajajo. Kodelja, ki izhaja iz pojma pravičnosti v izobraževanju, pravi, da se »diskriminacija deklic v tem primeru dogaja na podlagi verovanja, da razlike so, in ne na podlagi dejanskih razlik« (Kodelja 2003, 77). Prav ta vidik je pogosto spregledan oziroma ni problematiziran.

---

¹⁴ Tudi na ravni predšolske vzgoje se s temi problemi ne spopadamo vedno ustrezno. V okviru stalnega strokovnega spopolnjevanja za vzgojiteljice je vprašanje spolne razlike običajno zbudilo začudenje in odgovore v eni od naslednjih smeri: pri nas tega ni; imamo druge probleme; fantje so fantje, punce pa punce ipd. Podobno piše E. D. Bahovec (v Bahovec in Bregar Golobič 2004, 13): da je pri sprejemanju kurikula za vrtce (izšel je 1999) na sorazmerno veliko oporekanja naletelo prav področje pravic deklic in da je bil glavni argument, da v našem edukacijskem sistemu diskriminacije po spolu ni.

Nekaj o stanju doma in v tujini

V slovenskem prostoru se je s šolsko prenovo že začel odvijati proces, ki v določenem okviru poskuša razvijati občutljivost na problematiko spolnega razlikovanja in/ali diskriminacije v izobraževanju (cf. *Kurikulum za vrtce, Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju*). *Bela knjiga* denimo govori o enakih možnostih in nediskriminiranosti ter opozarja na dejstvo, da obstajata vsaj dva kurikula: formalni in prikriti. Med drugim omenja tudi načine vključevanja v skupnost ter z njimi neposredno povezano vzgojo za strpnost, solidarnost in odgovornost. Hkrati obstajajo študije, ki preučujejo vedenje in vrednotne sisteme mladih v Sloveniji, ki so prav tako indikator učinkovanja prikritega kurikuluma (Ule 2007, 2008; Jeriček in dr. 2007).

Zelo nerazdelana oziroma pomanjkljivo obravnavana pa je sfera šolskega informiranja in vzgoje mladih na področju seksualnosti in spolnega zdravja. Slovenija je tako poleg Malte edina država, ki ni bila vključena v zadnjo kompleksno raziskavo o spolni vzgoji v osnovnih in srednjih šolah; ta je bila objavljena leta 2006, opravljena pa je bila s sredstvi WHO in v izvedbi mednarodne nevladne mreže International Planned Parenthood Organization. Zanimarjanje pomena spolne vzgoje v izobraževalnem sistemu ima še toliko bolj negativne učinke, saj se otroci in mladi seznanjajo s spolnostjo predvsem preko njenih medijskih, zlasti pornografskih konstrukcij, hkrati pa niso opremljeni za smotrno opredeljevanje do teh podob. Na ravni znanstvenoraziskovalnega diskurza pa umanjkanje kompleksne tematizacije oziroma dosedanje pomanjkanje podpore raziskovalnim projektom, ki bi tematizirali spol, spolnost in nasilje, onemogoča uvid v pomembne povezave med tradicionalnimi spolnimi vlogami in nasiljem na eni strani in demokratično seksualizacijo mladih ter seksualnim zdravjem na drugi strani. Edina slovenska raziskava, ki je vključevala problematiko spola, spolnosti in nasilja v odnosu do sistema osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja, je bila opravljena v sklopu slovenskega predsedovanja EU in je vključevala predvsem pregled stanja v EU, pri čemer Slovenija ni bila posebej tematizirana – nasprotno, dostopni podatki za Slovenijo so bili izjemno pomanjkljivi (Šribar in Ule, 2008).

Na anglo-ameriškem področju je bilo razmeroma precej raziskovalne in praktične pozornosti posvečene vprašanju poučevanja in oblikovanja vsebin spolne vzgoje. Nekatere analize tu govorijo o »kurikulu 'dejstev in nevarnosti'«, ko naj bi dejstva govorila kar sama zase in prinašala sporočila o nevarnostih in tveganju. A dejstva o spolnosti so, prvič, daleč od tega, da bi bila očitna, in, drugič, bolj kot se edukatorji osredotočajo na probleme v zvezi s spolnostjo, večje je tveganje, da povzročijo škodo z netočnimi in zavajajočimi idejami in informacijami (Diorio in Munro 2000, 348).

Podobno nekatere skandinavske države tovrstne vsebine na reflektiran način vključujejo v kurikule in medkurikularna področja (Ambjörnsson 2004; Larsson in Ohrlander 2005, ipd.).

Na podlagi povedanega oblikujemo več področij, kjer ugotavljamo bodisi pomanjkanje refleksije bodisi konkretnih analiz, s pomočjo katerih bi lahko oblikovali smernice za prenos v prakso. To so:

- › razjasnitev konceptualnih problemov (oblikovanje terminološkega aparata na obravnavanem področju, kjer je Slovenija močno v zaostanku),
- › oblikovanje znanstvene platforme za uveljavljanje sodobnega pojmovanja konstrukcij spolne razlike, spolnosti in nasilja, ki omogoča aplikacijo v ukrepe (na primer zakonodajne) na področju vzgoje in izobraževanja;
- › analiza posameznih primerov obravnave konstrukcij spolov, spolnosti in nasilja v učnem načrtu in pri pouku;
- › analiza normativnih dokumentov EU na obravnavanem področju,
- › soočenje diskurzov, navedenih v predhodnih alinejah: predstavitev podob spola, spolne razlike, spolnosti, nasilja in zdravja;
- › ugotavljanje dejavnikov, ki na ravni posameznika in posameznice součinkujejo na reproduciranje represivnih spolnih in seksualnih vlog v okviru VIZ (revščina, pripadnost etnični manjšini, telesni hendikep ...);
- › študija primera demokratičnih konstrukcij spolov in spolnosti na področju primarnega in sekundarnega šolstva v državi EU,
- › oblikovanje platforme za uvajanje sodobnih konceptov na področju spola, spolnosti in spolnega zdravja, nanašajočih se na VIZ, v različne javnosti (strateški del projekta).

Nereflektirana in nenormirana spolna vzgoja v izobraževalnem sistemu v Sloveniji (gl. *European Commission Directorate General for Health and Consumer Protection, »SAFE Project: A European Partnership to Promote the Sexual and Reproductive Health and Rights of Young People*) ima še toliko bolj negativne učinke, saj se otroci in mladi seznanjajo s spolnostjo predvsem preko njenih medijskih, zlasti pornografskih konstrukcij. Vse prepogosto tako posredovani stereotipi oziroma konstrukcije tradicionalnih spolnih vlog v spolnosti vodijo v rizično vedenje na lastno škodo otrok in odrasčajočih in na škodo drugih. V tem smislu si zastavljamo za cilj oziroma definiramo kot glavni namen projekta opolnomočenje, informiranost in osveščenost otrok in mladih na področju medijev in IKT in tam proizvedenih konstrukcij spolnosti in nasilja. Otroke in mlade je potrebno spodbuditi, da sprevidijo, kako vsebine v medijih in IKT oblikujejo naša stališča in vedenje v spolnosti in odnosih. Potrebno jim je dati orodja, s pomočjo katerih bodo namesto ravnanja, ki temelji na predpostavkah in domnevah, lahko delovali na podlagi informiranih odločitev.

Oblikovanje aktivnosti in nujnost refleksije

Na področju izobraževanja z namenom zastavitve ciljev definiramo raznovrstne dejavnosti, kot so:

- › razvijanje in ustrezno vrednotenje kurikulov, učbenikov in drugih didaktičnih materialov,
- › izobraževanje učiteljev in učiteljic,
- › prenos načel v prakso in refleksija tega prenosa,
- › analiza praksa v razredu oziroma konkretnih ravnanj.

V sklopu teh dejavnosti detektiramo nujnost razvijanja pedagoških in drugih strokovnih kompetenc vzgojno-izobraževalnega kadra v osnovnih in srednjih šolah na področju novih medijev in novih medijskih vsebin ter konstrukcije vednosti s področja vsebin, ki se vežejo na spolnost in nasilje, na proliferacijo pornografskih vsebin in njenih učinkov na percepcije mladih o spolu.

Z drugimi besedami in v skladu s feminističnim izhodiščem, gre za uveljavljanje »preboja« skozi površino pojavov, kot jih zaznamo na prvi pogled in ponoven premislek o predpostavkah o »naravnih« zmožnostih in značilnostih žensk in marginaliziranih skupin ter za razmislek o tem, kako družbeni sistemi uporabijo te zmožnosti in racionalizirajo oblike neenakosti (denimo delitev dela in plačila glede na spol). Pravzaprav so največja ovira za družbeno spremembo rigidne ideje, ki temeljijo na zdravem razumu oziroma tiste, ki jih legitimira to, kar je »očitno« ali »naravno« pri ženskah (Penley, 1989).

Napačna in pomanjkljiva vzgoja je že dolgo poglavitni protipol, ki ga feministične teoretičarke postavljajo nasproti mizoginemu argumentu, da ženske so, kakršne pač so, že po naravi. Njihovo bistvo – če lahko v feminizmu uporabimo to besedo – ni neposredno povezano z biologijo spolnih in reproduktivnih organov. Prej je to njihova »druga narava«, torej nekaj, kar je nastalo iz žensk v družbi, v dolgi zgodovini dominacije pa je postvarilo ... (Bahovec 1996, 107).

To je konsistentno z motom »Za navadnim leži nenavadno« (»*Behind the ordinary lies the extraordinary.*«) (Jackson 1990, xix).¹⁵ Lahko bi rekli, da je naša temeljna metoda tako zoperstavljanje ali soočanje uradne različice družbene realnosti, družbenih in političnih razmerij, zgodovine in konceptualnih kategorij z alternativnimi pogledi na družbeno, ekonomsko in politično kulturo (Luke 1988, 27). Tako mnenja, države in pojmovanja učiteljev in učiteljic skupaj s kurikulumom, ki vsebuje predsodke (*biased curriculum*), tudi na način spregledovanja, pogosto ovirajo izobraževanje deklic, delujejo proti načelu enakih možnosti in uveljavljajo nereflektirane podobe spolov. To hkrati pomeni, da sta učiteljska interpretacija kurikula in interakcija z otroki pomembna dejavnika. (Kurikulum s predsodki pomeni tudi materiale, ki ženske in deklice predstavljajo v tradicionalnih vlogah in s »tipično« ženskimi lastnostmi.)

Tovrstna metoda¹⁶ je hkrati tudi dobro izhodišče za analizo kurikularnih in didaktičnih materialov ter učbenikov, kjer bi si denimo lahko zastavili vprašanja, kot so:

- › ali materiali prelamljajo s tradicionalnimi reprezentacijami moških in žensk in spodbujajo drugačne konstrukcije?
- › kako se spopadajo z zdravorazumskimi predpostavkami?
- › do kakšne mere so samokritični (tj. do kakšne mere sami predpostavljajo potencialno problematične točke in vprašanja) in proaktivni ... skratka, kako »prevajajo« cilje in prioritete enakosti med spoloma v materiale, ki so v rabi, in kako zaznavajo to prevajanje kot interpretativno, kritično in parcialno (cf. Haraway 1999, 312)?

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (Krek 1995) o tej problematiki v »Uvodu« med drugim pravi naslednje:

Kar zadeva razlike med spoloma, je treba premestiti poudarek s formalnih pravic nediskriminiranosti k substancialnim pravicam in zagotavljanju enakih možnosti na vseh ravneh sistema vzgoje in izobraževanja. Zato moramo, ko govorimo o pravicah otroka, spregovoriti tudi o pravicah deklic in o protislovnosti ideje o enakih možnostih v neenakem sistemu edukacije, ki na tak ali drugačen način še vedno privilegira pripadnike enega spola. Z

---

¹⁵ Philip Jackson je tisti, ki je »odkril« (se pravi, formuliral) koncept prikritega kurikula v svojem delu *Life in Classrooms* (1968). Jackson govori o več ključnih besedah, ki pomagajo opisati »življenjska dejstva«, katerim se morajo učenci in učenke (pa tudi učitelji in učiteljice) prilagoditi in ki so vseprisotna v šolskem življenju. To so: množica, pohvala in oblast.

¹⁶ Ta metoda je ogrožena, ki ga lahko razvijamo v več smeri: v smeri kritične teorije diskurza denimo.

uvedbo koedukacije za deklince in dečke je bila odpravljena na zunaj vidna diskriminacija na ravni šolskega sistema, kot »prikriti kurikulum« pa se ohranjajo subtilnejši mehanizmi oblasti, značilni za šolo kot institucijo moderne dobe (organizacija vsakdanjega življenja v šoli, konkretne prakse in načini poučevanja, komunikacija med učenci in učitelji itd.), ki deklince naučijo, »kako zgubljati«.

A prvi nujni korak je, kot se zdi, sploh napraviti to vprašanje vidno, pa ne le preko nekih splošnih krilatic o enakosti, ki jih najdemo skoraj v vsakem kurikulumu za devetletno osnovno šolo, a so pravzaprav brez učinka in brez konkretnih standardiziranih priporočil res ostajajo le na ravni krilatic – čeprav tudi »Navodila za delo predmetnih in programskih kurikularnih komisij« govori o vzgoji za enakopravne odnose med spoloma kot o eni od »medpredmetnih tem, spretnosti in dimenzij v osnovni šoli«, kar je nedvomno pomembna omemba, a sama po sebi ne more zadoščati.¹⁷

Seveda ni dovolj predstavljati in uveljavljati alternativnih različic realnosti.¹⁸ Vseeno pa je mogoče trditi, da bodo imeli materiali, ki so močno investirani z družbeno dominantnimi temami, predvidljive učinke na večino učencev in učenk (Diorio in Munro 2000, 351). Potencial kritike in analize materialov tako na ravni vsebine kot forme je natanko v senzibilizaciji edukacijske zavesti na ideološke prakse – tiste, ki so skrite, ki jih ni mogoče zlahka detektirati in so zato izjemno persistentne.

Ob tem je nujno razvijanje zavedanja o prikitem kurikulumu, ki zajema mnoge elemente vzgojnega vplivanja na otroke/mlade, ki niso nikjer neposredno opredeljeni, a so mnogokrat v obliki posredne vzgoje učinkovitejši od neposrednih vzgojnih dejavnosti. Omogoča nam »pokriti« širok razpon vidikov vsakdanjega življenja v vrtcih in šolah – socialna razmerja, vsakdanje prakse, razmerja do vsebin, skupaj s mrežo predpostavk, drž, mnenj in pričakovanj, ki so običajno implicitni in neproblematizirani.

Prizadevanja za bolj »uravnoteženo strukturiran« kurikulum, kar zadeva enakost med spoloma – kar na primer pomeni, da omogoča obema spoloma, da se identificirata s pozitivnimi sporočili o njiju, da priznava in ceni vrednost posameznikov in skupin, da uravnoteži različne perspektive, da prepleta izkušnje, potrebe in interese obeh spolov – morajo nujno pripoznati tudi »drugo plat« formalnega kurikula, ki je prikriti kurikulum, denimo socialna razmerja, razmerja do tega, kar se poučuje. Zgodovinsko gledano, kot je opozoril tudi Michael Apple, prikriti kurikulum – tj. nevidno poučevanje o družbenih in kulturnih normah ter pričakovanjih – sploh ni bil prikrit. Šole oziroma vzgojno-izobraževalne institucije so bile deloma namenjene

---

¹⁷ Za ilustracijo, druge »teme, spretnosti in dimenzije« so: učna tehnologija, prometna vzgoja, zdravstvena vzgoja, okoljska vzgoja, poklicno in izobraževalno informiranje in državljanska vzgoja.

¹⁸ Gl. zg., kjer smo govorili o feministični pedagogiki.

poučevanju prav tega, kar danes uvrščamo pod prikriti kurikulum (Apple 1992, 49). T. i. akademsko vednost – če je o njej sploh mogoče govoriti na tak način – spremlja cel diapazon osebnih, družbenih idr. vednosti. Kurikulum deluje ideološko, a tu ne gre, kot pravi James Donald,

za vprašanje polnjenja glav različnih ljudi z različnimi vsebinami. Kurikulum deluje tako, da vzpostavlja hierarhična razmerja med različnimi oblikami vednosti. Ta simbolna organizacija istočasno generira mrežo subjektivnih položajev v razmerju do teh hierarhij – določa, kaj naj poučujemo, kultiviramo, diskriminiramo, kaj je pametno, pismeno itn. Potemtakem ne razlikuje samo med oblikami vednosti, temveč tudi med ljudmi (Donald 1992, 176).

Eden od pristopov, ki ima svoje prednosti in morda tudi slabosti, takole povzema probleme na polju »kurikula in spolne razlike«: kot problem androcentričnega poučevanja, pri katerem gre za videnje in vrednotenje sveta z moškega stališča in za predpostavko, da je to univerzalno izkustvo; kot problem kurikula kot spolno obeleženega besedila, pri katerem gre za neenakopravne načine, kako sprejemamo ljudi glede na njihov spol in seksualnost, in načinov, kako razvijamo svojo vednost in vrednote v obstoječem sistemu (Marsh 1996, 143).

Primer spolne vzgoje v kurikulu Kot na primer pišeta Diorio in Munro (2000, 351) v analizi novozelandskega kurikula, so materiali, ki obravnavajo menstruacijo, zelo obloženi z heteroseksističnimi in hegemonimi maskulinističnimi pomeni: ženske so obravnavane v okviru svojih reproduktivnih funkcij in v spolnem redu podrejeno pozicionirane. »Ironično je«, pišeta avtorja,

da se poučevanje o menstruaciji osredotoča izključno na reprodukcijo, medtem ko hkrati poskušamo zmanjšati najstniške nosečnosti. Problem najstniške nosečnosti nas je tako prevzel in tako smo usmerjeni v reproduktivne implikacije pubertete, da posvečamo le malo pozornosti temu, da bi dekletom pomagali pridobiti samozavest zaradi njihovih spreminjajočih se teles v tem pretežno nereproduktivnem obdobju njihovega življenja.

Spolni vzgoji je namenjen del tudi v slovenskem kurikulu za biologijo.¹⁹ Človek je zasnovan kot biološko, psihosocialno in kulturno bitje. Učni načrt predvideva tudi razpravo o aidsu in spolno prenosljivih boleznih. Ker je to morda še posebej občutljiva tematika, bi jo moral didaktična priporočila podrobneje obdelati oziroma predvideti način govora o tej njej. Podobno velja za učni cilj, ki se ukvarja s hormonskimi spre-

---

¹⁹ To ni analiza kurikula, pač pa samo primer, ki ga jemljemo zaradi ilustracije problematike.

membami med menstrualnim ciklusom in njegovim vplivom na fizično in psihično stanje ženske (Verčkovnik et al. 2002, 25). Menstruacija je torej predstavljena kot vir higienskih težav na individualni in družbeni ravni. Ta tema je denimo še posebej pomembna za nediskriminatorne prakse v razredu, saj se učenci in učenke učijo, da menstruacija lahko povzroči, da so dekleta slabe volje, fantje pa s sklicevanjem na menstruacijo ponižujejo dekleta (Diorio in Munro 2000, 349, 351).

Po drugi strani – to je na tem mestu treba omeniti – da je odsotnost družbene etiologije predmenstrualnih in menstrualnih pojavov pogosto tudi prisotna v medicini in naravoslovnih znanostih na splošno in ni lastnost samo tega kurikula.

Uradna vednost Poleg razgradnje zdravorazumskih predpostavk, ki onemogočajo kritičen razmislek ter ki utrjujejo tradicionalna in neposodobljena pojmovanja, tako v navezavi na vsebine, ki zadevajo konstrukcije spolov in spolnost kot družbo, kulturo in naravo, pa je treba izpostaviti tudi problematizacijo t. i. »uradne vednosti« in s tem razvijanje kritične naravnosti do »univerzalnih resnic« (v okviru naše problematike so na primer aktualna predvsem »dejstva« o spolnosti in reprodukciji ter zasnova spolne vzgoje kot kontroverzne ipd.).

Ob tem se je treba zavedati, da je že sam izbor vsebin in materialov problematičen. Pravzaprav smo vedno nepopolni in pristranski: izbor nikoli ni nevtralen, ampak se oblikuje iz kulturnih, političnih in tudi ekonomskih napetosti in kompromisov, ki organizirajo, združujejo in razdružujejo ljudi. Skupna kultura tako nikoli ne more biti zgolj razširitev na vse družbene skupine, ne le vključitev dotlej odsotnih reprezentacij družbenih skupin, ampak je njen predpogoj ustvarjanje pogojev, ki bi vsem družbenim skupinam omogočali ustvarjati pomene in vrednote (Apple 1992, 70), pogojev, ki bi omogočili tudi konceptualno delo in rekonstrukcijo občnih pomenov. Ob razmišljanju o uradni vednosti je torej treba pripoznati, da je izbor vedno že tudi izključitev oziroma da vsebuje tudi beline, prazna mesta, ki so prav toliko indikativna kot tisto, kar je vključeno, kar je eksplicitno povedano. Kurikulum je del selektivne tradicije, ki lahko na primer marginalizira ali podreprezentira ženske, ljudi drugih ras ali druge, ki so manj vplivni oziroma njihove družbene in kulturne prispevke.

Rešitve, ki bi lahko odpravile vsaj nekatere stereotipizacije, predsodke in pristranskosti v zvezi s spolom in spolnostjo so raznolike, čeprav neredko tudi problematične, ker pogosto poenostavljajoče predpostavljajo, da v naši, »patriarhalni«, civilizaciji moški načrtno zatirajo ženske in da je rešitev v (zavestnem) osveščanju zatiranih. Poenostavljene interpretacije tu predstavljajo enodimenzionalno različico družbe, v kateri gre za nekakšno teorije zarote, načrtno vzdrževano nevednost, možnost neproblematičnega osveščanja in neproblematične narave naše vsakdanje realnosti.

»Površinska« analiza kurikula oziroma pregled stanja z vidika spola, kulture, stereotipov ipd. se v določeni meri pokriva z zgodnjo stopnjo feminističnega raziskovanja, ki so ga opisali tudi kot iskanje »izgubljenih« žensk«, »izgubljenih« ženskih imen in s tem domnevno uravnoteženje kurikula in izobraževalnih vsebin nasploh. Ob strani pa tako ostajajo bistvena vprašanja o »spolno zaznamovanih [engendered] vednostih, praksah in kompetencah«, ki bi morala biti osrednja pri kurikularnih reformah, ki naj bi na novo premislile vednost in ne le producirale »gender inclusive« različice (npr. Luke 1993, 118). Z drugimi besedami, kot pravi Donna Haraway (1991, 301 ff), morali (morale) bi destabilizirati naše predpostavke o »božjem pogledu«, ko se vidi vse od nikoder, ko je vid neskončno mobilen, neskončen. V destabilizaciji ali vsaj poskusu destabilizacije gre za boj za občo vednost, za to, kaj bo obveljalo za racionalne opise sveta, za to, kako sploh gledati ... videnje je vprašanje moči gledanja (ibid., 307).

Vendar pa po drugi strani mimo te stopnje ne moremo, jo je pa treba dopolniti in nadgraditi z analizami in kritikami razlik med spoloma ter teorijo distribucije moči v družbi – kar nazadnje pomeni tudi pretres raziskav, ki pogosto veljajo za objektivne, v resnici pa so polne vrednostnih sodb (Marsh 1996, 149).

Koncepti pismenosti Pismenosti danes ni mogoče več definirati zgolj kot univerzalne, kulturno nevtralne veščine oziroma veščine, ki jo sestavlja hierarhija konstitutivnih spretnosti, kot veščine, ki jo z ustreznimi metodami preprosto »vlijemo« v učenca ali učenko in tako dobimo pismeni subjekt brez vseh razlik. Taka tehnokratska različica ironično utiša in racionalizira vsako razliko ter ji podeli videz univerzalnosti, ahistoričnosti in ideološke korektnosti (Luke 1993), hkrati pa implicira, da je pismenost neke vrste avtonomna spremenljivka, ki jo je mogoče potegniti iz konteksta in izolirano preučevati. Skratka, zdi se, da je pismenost tako v svetu kot tudi pri nas (p)ostala aktualno geslo, ki zakriva in zanikuje številne družbene probleme in nasprotja. Vanjo so se nekako »vtihotapili« različni družbeni in kulturni dejavniki, kar pomeni, da gre za več kot za ravni pismenosti ali rezultate na različnih testih (različnih) pismenosti.

V vzgojno-izobraževalnem delu je torej treba posodobiti različne definicije pismenosti (medijska, IKT, ipd.) in omogočiti tudi refleksijo njim inherentnega odnosa do »tradicionalne«, bralne ipd. pismenosti; refleksijo ustvarjanja pomenov in prepoznavanje razmerja med pismenostjo in kulturo, interpretacijo in izkustvom. Tu poudarjamo vlogo šole kot mesta prenašanja vednosti in vključevanja v kulturo ter mesta proizvodnje vednosti in proizvodnje kulture. Tako pismenosti ne moremo ločevati od družbenih in institucionalnih struktur, tu govorimo raje o pismenostih, ki jih definirajo pomeni, ki jih producirajo, in družbeni interesi, ki jim služijo. V tem smislu odpiramo pot refleksiji, ki bo uporabna tako širše kot v edukaciji:

- › kako medijske in IKT vsebine učinkujejo in oblikujejo percepcijo stvarnosti s strani otrok in mladih, s poudarkom na vztrajnosti tradicionalnih pomenov »ženskosti« in »moškosti«,
- › kako medijske in IKT vsebine učinkujejo na sposobnost otrok in mladoletnih, da lahko razvijejo in ohranjajo zdrave odnose in seksualnost,
- › kako pokazati na močno sposobnost oziroma kompetenco za kritični odnos do medijskih in IKT vsebin.

Namesto sklepa Teoriziranje spolne razlike je kompleksno in dinamično, tudi na polju edukacije. Feministična teorija (ali teorije) o edukaciji (hkrati se s tem izrazom ognemo problematični feministični pedagogiki) in širše lahko pomembno prispeva h konfrontaciji temeljnih kategorij in pojmov, kot sta denimo »objektivnost« ali »uni-verzalna« resnica. Teorija edukacije, ki se ne meni za feministične kritike in analize spola, »dela slabo uslugo obojim, ženskam in moškim, ker ne prepozna načinov, kako je mogoče obogatiti obstoječe pedagogike« (Jackson 1997, 466) – predvsem preko vprašanj o oblastnih razmerjih in epistemoloških vprašanj, ki zadevajo izjave o resnici ter posredovanju in konstituiranju vednosti.

Feministično delo (torej tudi teorijo) je pomembno podpirati – a ne kot »dodatek« taktikam in strategijam, ki si prizadevajo za večjo socialno pravičnost, ne s spolom kot dodatkom rasi in razredu, osrednji trojici v tematiki socialne pravičnosti. Ženske študije in/ali feministična teorija tako ne govorita le o zanimanju za spolno razliko, ampak se ta (paradigmatska) razlika povezuje tudi z vprašanji drugih razlik ali različnosti med ljudmi – oziroma se *lahko* povezuje. Nedvomno je tu potencial za tako povezovanje, odstiranje samoumevnosti, povezanih z različnimi družbenimi skupinami, seveda pa to ni nujno: feminizmi (in feministke) lahko tudi marsikaj spregledajo, ne reflektirajo ali se pustijo ujeti v omejitve takšne ali drugačne samoumevnosti. Rita Felski v svoji analizi feminizma in postmodernizma pravi, da nemara potrebujemo »večopravilnost«, s čimer ima v mislih raznolike in pogosto nasprotujoče si tokove kulturnega izraza in pripadnosti, ne da bi izgubili pogled na širše družbene determinante neenakosti. Vendar razmišljati o feminizmu kot »zgolj o še eni lokalizirani subverzivni strategiji v postmoderni dobi trivializira in nevtralizira moč feministične kritike in jo reducira na zgolj še en glas v 'veselem politeizmu' jezikovnih iger« (Felski 2000, 206–207).²⁰

Feministična pedagogika kot na učenca ali predvsem učenko osredotočeno poučevanje je – če spregledamo raznolikost njenih definicij – sporno polje feministične refleksije; ali pa morda polje, kjer manjka določene refleksije, denimo refleksije o njenih omejitvah, kar smo poskušali pokazati zgoraj. Toda dejansko obstajajo izključujo-

²⁰ To je hkrati tudi komentar Nancy Fraser in Linde Nicholson na omejitvev Lyotardovega opisa »jezikovnih iger« (nav. po Felski, 2000, 210, op. 42).

če prakse, ki učencem in učenkam onemogočajo »partnerstvo v vednosti«. Obstaja pa tudi specifičen neksus razmerij, ki konstituirajo učni proces (Currie 1992, 359) – in privilegirani vlogi, ki jo ima učitelj/-ica v njem se nemara ni mogoče izogniti, lahko pa razvijemo občutljivost na učinke moči, ki jih ta vloga omogoča. Ali drugače: težnja ali zahteva po odpravi oblastnih oblasti je kar tvegana, saj tako zlahka spregledamo, kako močna in prevladujoča so ta razmerja (Penley v Bahovec 1992, 264).

Epistemološki pristop k problematiki porna in drugih konstrukcij sprege seksa in nasilja v sodobnih informacijsko- komunikacijskih tehnologijah

Temeljno raziskovanje konstrukcij spleta spolnosti in nasilja v medijih in produktih ter storitvah IKT v razmerju do družbeno kulturnega vzpostavljanja otroštva in mladosti zahteva multidisciplinarno znanstveno platformo. Heterogenost pristopa sovпада s tematsko kompleksnostjo. Kot že opredeljeno v uvodnem fragmentu, je najprej pomembno definirati, za katere vsebine sploh gre – in kako, s kakšnimi orodji jih opisati, klasificirati. Sami v ta namen opozarjamo na strateške definicije (pravo v spregi z zakonodajo in nadzorom ter regulacijo), empirično sociološke opredelitve, antropološke in kulturološke konceptualizacije in prijeme same porno in druge zabavniške industrije. Pomembno pa je ugotoviti tudi, s kakšnimi poimenovanji se na obravnavane vsebine odzivajo mediji.

Drugo polje, na katerem vznika problematika, je občestvo, na katerega se obravnavane vsebine posredno ali neposredno naslavljajo – oziroma natančneje, pojmovanja tega občestva, ki je opojmljeno kot otroštvo in mladost, in strukturirano na deklištvo in »deštvo« ali fantovstvo. Študije otroštva in mladosti so v Sloveniji najbolj razširjene v okviru socialne psihologije, empirične sociologije in kulturologije, antropološki pristop se uporablja na šolskem polju in v ugotavljanju kulturnih trendov vsakdanjega življenja; družbenomedicinska obravnava mladine je v zadnjih letih povezana z velikimi mednarodnimi raziskavami prav tako kot empirično sociološko proučevanje otrok in mladine v razmerju do medijev in IKT. Anglosaški viri opozarjajo na etnografski vidik, ki tematizira mladost v globalnih in lokalnih razmerjih IKT in jo tako sokuonstruira kot »teho« mladost. V tem okviru se oblikujejo različne konceptualizacije, na primer »spalnična kultura«. Sintagma se nanaša na dekliško preživljanje časa v izolirani zasebnosti, kjer je tehnologija tako v partnerski vlogi kot v vlogi posrednice v vrstniških odnosih in stikih (Nayak in Kehily 2007, 55).

Polje, na katerem sami spoznavamo problematiko porno vsebin in drugih konstrukcij seksualiziranega in spolnega nasilja v segmentu otrok in mladine, je odnos, opredeljen z vidika škode. K tej temi pristopamo v okviru filozofskih, feministično teoretskih, socioloških in pravno regulacijskih diskurzov.

Opredelitev vsebin

V izhodišču bomo pokazali na epistemološke argumentacije za opredelitev pornografskih in drugih seksualizirano nasilnih in spolno nasilnih substancialnih in virtualnih snovi. V nadaljevanju bomo zajeli poimenovanja z različnih področij, ki se nanašajo na porno in druge konstrukcije sprege spolnosti in nasilja.

Temeljne opredelitve Epistemološko nadgrajujemo študij pornografije, ki je bil predstavljen v monografski publikaciji (Šribar 2006). Dominantni porno žanr tolmačimo v okviru družbenega statusa in vlog spolov ter imanentnega razmerja moči, ki je hierarhično in razvidno iz skrepenelih pasivnih in aktivnih – tradicionalnih ženskih in moških pozicij (MacKinnon 1993, 24; Itzin 2001, 70). Ta paradigma je s kritično distanco vključena tudi v psihoanalitsko feministično interpretacijo pogleda v pornografsko seksualnih razmerjih (Brown 1981). Ženska pasivna pozicija, artikulirana kot »biti falos« in moška aktivna pozicija, koncipirana v sintagmi »imeti falos«, se v pornu odražata že v sami žanrski pojavnosti, strukturiranju glede na vlogo porno akterke in ciljno skupino. V dveh prevladujočih, najbolj široko diseminiranih podžanrih, »mehkem« pornu in porno chic so akterke pretežno ženske, moški pa večinsko sestavljajo ciljno skupino. »Biti falos« je na ta način preveden v porno pozicijo biti gledana, »imeti falos« pa v pozicijo gledati. Nasilje je v tem razmerju lahko povsem nezaznavno, reducirano na posedovanje skozi pogled in inertnost ali celo neizogibnost položaja, na katerem je ženska akterka konstruirana v prepuščenosti poizvedujočemu, preiskujočemu, oblastnemu pogledu. Empirični učinek te pornografske paradigme je možno teoretsko raziskati tako s pomočjo kritičnih analiz ideologije in oblasti kot skozi feministično kritično analizo psihoanalitičnega normativnega zastavka opisanih moških in ženskih pozicij.

Predstavljeno izhodišče za razumevanje porno relacij in z njimi utrjujočih se tradicionalnih vlog spolov v sodobnosti je umeščeno v širši okvir kulture, kjer neposredno vstopanje v delovanje in sprejemanje ni več možno, še več, možna ni niti parodija bivanjskega principa porabniške odtujenosti kot dominantnega modusa življenja; želja po novem v artefaktih se udejanja le še kot pastiš, ponovitev, kjer je preseganje oziroma nadgradnja zgolj navidezna (Jameson 2001, 24–25). Pogoji, ki ne nudijo široko dostopne in reflektirane distance do porno paradigme, ki ne dajo mis-

liti sodobnih razmerij seksualnega porabništva s sklicem na nivo empirije, vsiljujejo konzumpcijo spolnosti s papirnato materijo (MacKinnon 1996) ali s plastično otipljivostjo ekrana (Melendez 2004, 403–406). Ta seks sintetičnih občutkov se v sodobnosti dela javno, drugim na očeh: na cesti, med plakati in izložbami trafik, pri listanju časopisa, igranju elektronskih iger, gledanju v ekran in povezovanju na mobilne portale. Konzumpcija porno vsebin se ne more dogajati izven seksualnega odziva, saj je slednji konstitutivna sestavina žanra. Vključena raven telesa še krepi tradicionalno zasedbo vlog, ki se odigrava, ko se porno norme vtiskujejo na imaginarnem in simbolnem nivoju; ženska podreditev v uprizarjanju porno seksualnosti že implicira (moško) akcijo in s tem so-konstituira dominantna diskriminacijska spolna razmerja (Keppeler 2001, 91, 93). Tako kot vse sfere realizacije hiperpotrošnje tudi seksualnost postane posredovana, nemožna izven normiranih občutkov. Kar argumentira Jameson v zvezi s konzumpcijo materialnih dobrin, češ, da ta ne more biti drugega kot »pseudodogodek« (ibid., 60), v enaki meri velja za spolnost.

Na tem mestu si dopustimo ne povsem znanstven pristavek po zgledu Judith Butler, ki v tematizaciji konstruiranosti biološkega telesa poljudno navaja zagato biologije s kromosomsko »pravo moškostjo« (Butler 2001). V skladu z biologijo človeka je center za seksualno odzivnost v možganih v neposredni bližini centra, ki sproža agresivno vedenje. Ker v »normalni« zrela spolnosti nobeden od seksualnih gonov ni izključen, je mera agresije dejansko imanentna lastnost seksualnosti.²¹ Če naj bi se v intimi spolnega odnosa dogajalo prehajanje med pozicijama objekta / spolno použitega in subjekta, torej njegovega konzumenta / konzumentke, pa hotena ali nehotena konzumpcija porna neprestano in enako v zasebnosti kot na javnih mestih zapira ženske na pasivne, mazohistične pozicije objekta za (po)uživanje in moške na agresivne, sadistične pozicije (po)uživalca. Argument naravnosti, normalnosti teh skrepenelo moško in žensko zasedenih pozicij zanikajo tako empirična sociologija z raziskovanjem seksualnosti žensk (Hite 2006) kot tiste sodobne feministične teoretizacije, ki izhajajo iz koncepta instance in / ali spolne maškarade in jih poznamo pod nazivom študij *queer*.

Kako se pričujoča paradigma bere na posameznih porno in porno chic materialih, je možno uvideti z lingvistično in semiotično analizo. Sami uporabljamo orodja iz lingvističnega in semiotičnega kanona (Austin 1990, Benveniste 1988); gre za pomembne spoznavne opore pri razumevanju in s tem tudi soustvarjanju kulturnih fenomenov in bivanjskih modusov onkraj tradicionalno koncipiranih spolov.

Feministična teorija performativnosti spola (Butler 2001), ki se je razvila vzporedno tudi v okviru feministične refleksije pornografije (MacKinnon 1996, 16–22, 121, op. 31), nas je neodvisno od podobnih ugotovitev v ameriških in britanskih

---

21 Tu mislimo s Freudom, ki oralni gon povezuje z agresijo do drugega človeka (Freud 1995, 76).

študijah porna privedla do orodja, s katerim smo rekonceptualizirali in posledično opustili »erotiko« ne le v razmerju do sodobnih kategorij, ki jih uporablja porno industrija, temveč tudi v odnosu do dominantnih feminističnih opredelitev v osemdesetih in devetdesetih letih. Tedaj je bil nujen pogoj za feministično definiranje porno materiala eksplicitnost bodisi spolnega dejanja ali anatomije, »erotika« pa je pomenila z vidika spolov sprejemljive konstrukcije seksualnosti. Danes argumentirano trdimo, da je za delovanje pornografske norme dovolj kakršenkoli žanrski vpis (porno)seksualnega in tudi »erotika« v klinču porno industrije ne more biti izvzeta.²² Da bi opozorili na to dimenzijo, jo pojmovno nadomeščamo s »porno chic«, če so materiali povezani s komercialnimi dejavniki bodisi eksplicitno v smislu kupljive seksualnosti ali implicitno kot potencialni vir zaslužka medija, operaterja ali ponudnika vsebin. Med porno chic vsebine prištevamo tudi material, ki ni vir neposrednega zaslužka, a s preostalo vsebino informativnega medija ali drugega komunikacijskega sredstva nima nobene povezave (značilne fotografije na osrednji strani komercialnih dnevnik ali tedenskih publikacij, koledarji, »seksi« podobe ali zgodbe na mobilnih portalih in podobno).

Drugi materiali, ki nosijo pornografski pečat, a ne sodijo pod opisane zvrsti, so zaradi aplikativnih razlogov pojmovani kot pornografizirani in ne pornografski. Pristop je povsem v skladu z historičnim pojmovanjem pornografije; v antični Grčiji je bila »pornografija« opojmljenje za opis dejavnosti prostitutk (Slapšak 2001, 36). Evidentno je, da porno materiale in porno performanse (šovi *peep* in ostale komercialne »erotične« predstave in plesi) ter pornografizirane konstrukcije seksualnosti ločujemo od konstrukcij spolnosti, ki so umetniške, informativne, medicinske, poljudno publicistične, filozofske in kultno religiozne (na primer tantra) in podobno. Kadar se v navedenih zvrsteh dogaja pornografizacija, je kontekstualizirana, kar onemogoča nereflektirano pornografsko konzumpcijo in učinek. Ločitev pornografskega, pornografiziranega in seksualnega je v našem kontekstu neobremenjena s sintagmo spolno eksplicitnega.

Predstavljeno koncipiranje pornografije je pomembna osnova za pojmovanje konstrukcij seksualiziranega nasilja in spolnega nasilja. V najbolj prisotnih in zato najbolj potencialno spornih oblikah so povezane s komercialnimi izdelki in plačljivimi storitvami informacijsko komunikacijskih tehnologij ter potencialno tržno donosnimi vsebinami medijev in drugih sredstev komuniciranja. Gre za uprizarjanje s spolnostjo povezanega nasilja, ki je na voljo na internetu, mobilnih portalih, prisotno je v elektronskih igrah, v oglaševanju spolnih storitev v tiskanih informativnih medijih, na televiziji, v neinformativnem tisku, plakatiranju in podobno.

Seksualizirano nasilje je že tradicionalno konstitutivni element filmov groze in nasilja, tj. filmov *slasher* (Itzin 2001, 450), v virtualnem svetu, vključno z elektronskimi igrami pa ima različne oblike; pogosto se odraža zgolj v seksapilnih podobah in vedenju oboroženih bojevnic, heroin.

---

22 Ob tem gre lahko tudi le za nekaj gole kože, priprte oči in ustnice v »erotično« zanesenem smehljaju.

Konstrukcije spolnega nasilja imajo najbolj očitno vlogo v vzporednih življenjih v virtualnih skupnostih (*Second Life, My Space*); posledično je virtualno posilstvo z empiričnimi, utelešenimi učinki v sociologiji in socialni psihologiji že pripoznano »družbeno dejstvo« (Durkheim). Kot seksualno nasilje razumemo tudi uprizarjanja zapeljevanj in spolnega nadlegovanja v okviru tradicionalne paradigme, v skladu z »lovsko« pozicijo moškega, ker je le-ta konsistentna zgolj ob uporabi kulturno določene mere agresije. Prav tako v tem okviru interpretiramo fenomen pornografizacije deklet skozi nepooblaščen fotografiranje ali snemanje z mobilnim telefonom v določenih intimnih situacijah in distribucijo posnetkov po omrežju. Gre za pornografizacijo s popularno metodo *DIY (do-it-yourself)*, ki je dominanten dejavnik moči IKT.

Aplikativne definicije Sprega spolnosti in nasilja je v različnih diskurzih konceptualno zaobjeta predvsem v okviru pornografskih podžanrov. Porno industrija umešča podžanr sadomazohizma v razred konsenzualnega nasilja; pri nas in drugod so evidentne porno konstrukcije tovrstne seksualnosti nelegalne. Problematika s/m porna z vidika obravnave pornografskega nasilja je bila tudi v okviru feministične teorije že tematizirana; prav tako so bile izpostavljene ambivalence opredelitve sadomazohističnega porna kot konsenzualnega ali nasilnega oziroma nekonsenzualnega uprizarjanja spolnosti (Šribar 2006, 43–44). A tudi, če teoretsko puščamo diskusijo odprto, je z aplikativnega vidika – glede na funkcionalnost regulacijskih mehanizmov – smiselna umestitev pod pornografsko nasilne, spolno nekonsenzualne vsebine. Poseben problem skrajnih in nelegalnih konstrukcij spolnega nasilja so porno filmi *snuff* z dejansko umorjenimi akterkami. Krog pornofilov in porno lobija obstoj teh filmov v svetu in pri nas zanika; v Sloveniji se je teme z negiranjem realnih umorov lotila tudi priznana filmska kritika (Vrdlovec 2007). Pomenljiv z vidika družbenega položaja spolov in konstrukcij seksualnosti je že sam obstoj tega podžanra ne glede na to, če je v produkcijo vključen kriminal; gre za problematičnost konstituiranja užitka skozi destrukcijo ženskega telesa ne glede na to, da je ta imaginarna (Russell 1993, 97–98). Ob tem naj poudarimo, da razdejanje, ki ga doživi žensko telo²³ v pornu predstavlja problem v prvi vrsti zato, ker ni kontekstualizirano, ker ni vzpostavljena kritična distanca, ki je sicer lahko bodisi filozofskega, umetniškega ali pa informativnega značaja.

Edina oblika konstrukcij spolnega nasilja v pornografiji, od katere se v veliki meri distancira tudi sama industrija, je otroška pornografija. Na tem področju so zastavljene široke mednarodne kampanje osveščanja, informiranja, preventive in detektiranja, ki se v okviru nacionalnih držav udeležujejo v obliki informativnih spletnih strani in prijavnih točk.

---

23 V homoseksualnem pornografskem podžanru lahko uničevanje doživi moško telo na ženski poziciji.

Sociološke in socialno psihološke raziskave učinkov porna pogosto uporabljajo klasifikacijo z vidika vključenosti evidentnih oblik nasilja; gre za opredelitve »nasilna pornografija« oziroma »nekonsenzualna pornografija« v nasprotju z »nenasilno«, »konzenzualno pornografijo« in / ali »erotiko«. Ta pristop, značilen za osemdeseta in devetdeseta leta 20. stoletja, je vplival na legislativne ukrepe in jurisdikcije. Danes z vidika sodobnih socioloških in ekspertnih regulacijskih diskurzov ni več smiselno, saj je refleksija o spolnosti in nasilju privedla do boljšega, subtilnejšega vpogleda, ki prepoznava nasilje tudi v navidezno konzenzualni spolnosti. Študija v okviru mednarodnega programa *EU Kids on Line* opozarja, da zaradi možnosti spreg spolnosti in nasilja v kulturnih artefaktih včasih lahko zgolj shematsko delimo konstrukcije obeh polj (Hasebrink et al. 2008, 8).

Strokovne, predvsem pravne in druge regulacijske definicije in poimenovanja porna in konstrukcij nasilja redko implicirajo obravnavano sprego med spolnostjo in nasiljem. Direktiva EU, ki se nanaša na avdiovizualni sektor, eksplicitno govori o pornografiji in »neupravičenemu« nasilju; drugačne konstrukcije nasilja in seksualnosti indeksira posredno. Pornografijo segmentira glede na učinek, na tisto, ki bi lahko »resno škodovala« in drugo, ki bi »utegnila škodovati« (AVMS 2007, 22 čl.). Kaj to pomeni v razmerju do pornografskih podžanrov in žanrov ter prizorov spolnosti in nasilja, je odvisno od vladajočih opredelitev v državah članicah.

(1) Države članice sprejemajo ustrezne ukrepe, s katerimi zagotovijo, da programi izdajateljev televizijskih programov pod njihovo sodno pristojnostjo ne vključujejo nobenih vsebin, ki bi resno škodovala fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, zlasti takšnih vsebin, ki vsebujejo pornografijo ali neupravičeno nasilje. (2) Ukrepi, določeni v odstavku 1, veljajo tudi za druge programske vsebine, ki bi utegnile škodovati fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, razen kadar se z izbranim časom razširjanja ali s tehničnimi sredstvi zagotovi, da mladoletniki na območju prenosa v normalnih razmerah ne bodo videli ali slišali takšnih vsebin.

Slovenski zakon o medijih, ki se v nanašajočem se členu nanaša v prvi vrsti na televizijo, opredeljuje pornografijo na prvi pogled tako kot navedena, ratificirana direktiva (ZMed – 1 2006, 84 čl.).²⁴ Zakon predpisuje tudi interne kodekse in njihovo

---

²⁴ Artikulacija je sporna, še posebej očitno glede nasilja, saj je razumeti, kot da se tako potencialno »resno škodljivo« kot »škodljivo« opredeljevanje nanaša v obeh primerih na »pretirano« nasilje (84. čl, alineja 1 in 2):

(1) Televizijski programi ne smejo predvajati pornografije in pretiranega nasilja, če bi lahko predvajanje resno škodovalo duševnemu, moralnemu ali telesnemu razvoju otrok in mladoletnikov.

(2) Predvajanje vsebin iz prejšnjega odstavka, ki utegne škodovati otrokom in mladoletnikom, je dopustno le pod pogojem, da je s tehničnimi sredstvi oziroma z zaščito omejeno tako, da otroci in mladoletniki do takšnih vsebin nimajo dostopa.

strokovno podlago, artikulacijo neobvezujočih smernic, ki so naknadno dobile naziv Smernice za vsebinsko oblikovanje internih etičnih in estetskih pravil (kodeksov) izdajateljev televizijskih programov smernic za njihovo vsebinsko oblikovanje (SRDF 2006). Klasifikacija obravnavanih vsebin izhaja iz možnih učinkov, zakonskih določil o predvajanju in prepoznavnih vsebinskih elementov: »programske vsebine, ki se ne smejo predvajati (določeni pornografski podžanri ... pretirano nasilje in [žanri] z eksplisitnim nasiljem: pedofilski in nekrofilski materiali, pornografija s prizori sodomije, sado-mazohistična pornografija, vse druge oblike pornografije, ki vključujejo prikaze spolnih dejanj z uporabo takoj prepoznavnega in grobega nasilja)«; »vsebine, ki se lahko predvajajo pod določenimi pogoji ... Nasilne programske vsebine: oddaje in druga avdiovizualna dela, ki se predvajajo po televiziji ter prizori s fizičnim, verbalnim in drugim psihičnim nasiljem in (samo)destruktivnim vedenjem«. Zaradi pomanjkanja drugih regulacijskih orodij so v register konstrukcij nasilja vključene še druge potencialno škodljive vsebine: »strah, diskriminatoren jezik in nevarno obnašanje, zloraba alkohola in mehkih drog, raba težkih drog in okulturnih praks in močno preklinjanje«. Kot nasilne so pojmovane tudi vsebine, ki prikazujejo nasilje tako, »kot da gre za spolnost (posilstvo, poskus posilstva, druge oblike fizično in psihično očitno nasilnega poseganja v intimnost druge osebe)«. Tudi pri obrazložitvi diskriminacijskih vsebin je na prvem mestu navedeno »raznovrstno poniževanje na osnovi spola«, kar prinaša dodatno orodje za indeksiranje konstrukcij sprege spolnosti in nasilja na osnovi tradicionalnih spolnih vlog. In nadalje: pri segmentaciji nasilja je ponovno posebej navedeno »nasilje 'kot spolnost' (posilstvo in drugo očitno nasilje nad osebo in posebej spolno integriteto)«. Smernice opredeljujejo dovoljene »seksualne programske vsebine« v razliki od nedovoljenih in dovoljenih pornografskih: »seksualni prizori v pornografskih filmih [se] razlikujejo od seksualnih prizorov v drugih oddajah in avdiovizualnih delih«; to so »oddaje in druga avdiovizualna dela, predvajana po televiziji, ter prizori s človeško seksualnostjo, prikazano na način, ki otrokom in mladoletnim v vsakdanjem življenju ni enostavno dostopen.«

Razlika je tako v kontekstu prizorov, značilnem za žanr, kot v sami postavitvi prizorov, vključujoči pojavnost akterk in akterjev, njihovo razmerje in sceno s pripadajočimi predmeti. Kot prizori pornografske seksualnosti se v skladu z izvornim pomenom termina pornografija obravnavajo tudi deli oglaševalskih, zabavnih, dokumentarnih in resničnostnih oddaj, ki vključujejo prikaze komercializirane seksualnosti (oglasila za vroče telefone, »dokumentarni« posnetki predstav v nočnih klubih in klasičnega prostituiranja); predvajanje teh vsebin se obravnava na enak način kot predvajanje pornografije, razen v primeru, kadar so pornografski prizori predstavljeni v ustrezni družbeno kritični luči.

Poleg žanrske opredelitve pornografije je ta tako kot konstrukcije nasilja segmentirana, pri čemer je vpeljan koncept porno chic. Smernice v tem delu razgradijo vladajočo predstavo, da je »mehka« pornografija nenasilna, sicer pa povzemajo izraza iz socioloških in socialno psiholoških raziskav »nekonsenzualna« in »nasilna« pornografija. Definicija podžanra vključuje senzibiliziran odnos do manj očitnih oblik nasilja. V občo opredelitev legalnih oblik porna je vključen niz diskriminacij, ne zgolj spolna.

Pornografija: pornografski šik, porno romanca in druge dominantne pornografske žanrske oblike z značilnimi ponižujočimi prikazi pornografske spolnosti, ki vključujejo neenako razmerje moči z vidika spola, rasne, nacionalne in etnične pripadnosti, spolne usmerjenosti, družbenega sloja in delovnih, starostnih ali drugih razmerij; žanr opredeljuje tudi značilno obravnavanje telesnosti, ki neuravnoteženo po eni strani komodificira, po drugi pa glorificira anatomske značilnosti in na ta način vzpostavlja stereotipno in hierarhično razmerje med seksualnimi vlogami.

Pornografija, v kateri prevladuje nasilje, je strokovno poimenovana z izrazom nasilna pornografija; v primeru, ko porno vključuje prizore s splošno prepoznavnimi oblikami nasilja, se imenuje nekonsenzualna pornografija; slednja se lahko v klasičnih opredelitvah pornografskih pod-žanrov pojavi tudi v registru t. i. mehke pornografije.

Naj povzamemo z dodatnim pojasnilom: obravnavano sprego spolnosti in nasilja smernice tematizirajo v referenčnem okviru regulacije, v sklopu konstrukcij nasilja, pornografije in seksualnosti. Klasifikacija nasilnih vsebin vključuje spolno nasilje (»nasilje kot spolnost«). Pri tem v navajanje variacij v konstrukcijah spolnega nasilja vključuje tudi subtilne oblike. Te so podrobneje navedene v okviru seksualnih vsebin:²⁵ »namerno zavajanje, manipulativno prepričevanje, alkoholiziranje druge osebe«. Med nasilne vsebine je med drugim vključena diskriminacija, na prvem mestu na osnovi spola. Tudi to normativno orodje je primerno za prepoznavanje in ukrepanje v primeru spolno ponižujočih konstrukcij sprege spolnosti in nasilja. Ob tem naj navedemo, da je vzorčni klasifikacijski sistem EU Kijkwijzer,²⁶ ki ga uporablja nizozemska koregulacijska ustanova NICAM, vpeljal posebno tematsko skupino »mizoginija« (Kijkwijzer 2007). Uporablja se v klasifikaciji filmov, DVD, televizijskih programskih vsebin in glasbenih spotov.

---

²⁵ Bolj konsistentno bi jih bilo nanizati v sklopu »nasilje«.

²⁶ Kijkwijzer je bil kot vzorčni model med drugim opredeljen na konferenci z naslovom *More trust in content*, ki je bila organizirana v času nemškega predsedovanja EU leta 2007.

Prepoznavanje imanentno nasilnih vsebin tudi v subtilnejših oblikah porna je v smernicah prepoznano skozi neenako razmerje moči, predvsem kot neopazno nasilje v »mehkem« podžanru.²⁷ Povzeto gradivo smernic je prispevek k razumevanju konstrukcij sprege nasilja in seksualnosti,²⁸ same aplikacije v internih kodeksih izdajateljev programskih vsebin pa te spoznavne dimenzije ne vključujejo (Boldin 2008, 50–51), vsaj ne v meri, ki bi pripomogla k javnemu prepoznavanju problematike.

Medijski diskurz v tematizaciji konstrukcij sprege nasilja in seksualnosti je preverljiv ne le skozi semiotično analizo novinarskih prispevkov v informativnih medijih o tematiki,²⁹ temveč tudi skozi koncepcije v kodeksih. Čeprav sklepamo, da je prepoznavanje pomena in vloge sprege nasilja in spolnosti s strani medijev težavno, sami predstavljen shematski okvir nadgrajujemo. V razumevanje problematike uvažamo sintagmo seksualizirano nasilje. Ob tem mislimo na nazorno snov elektronskih iger, ki v nasilje vključuje seksualni apel, in druge podobne virtualne realnosti; gre za kontingentnost forme obravnavane sprege, saj se s tehnologijo zgolj čutno bolj atraktivno nadgrajuje tradicionalna seksualizacija žanrskega nasilja v filmskih trilerjih, kriminalkah in grozljivkah.

Koncepcije otroštva in mladosti

Sodobne raziskave otroštva in mladosti praviloma vključujejo razmerja medijev in IKT, se pa občutno razlikujejo glede na širino in poglobljenost teme. Pomembna topika teh obravnav so učinki medijskih in informacijsko-komunikacijskih vsebin na percepcijo stvarnosti s strani otrok in mladih in na njihova stališča ter vedenje, s poudarkom na vztrajnosti, »recikliranju« (Baudrillard) tradicionalnih pomenov »ženskosti« in »moškosti«. Poleg spola oziroma v okviru spola je izpostavljena perspektiva seksualnost; gre za iskanje odgovorov na vprašanje, kako vsebine medijev in IKT učinkujejo na (ne)sposobnost otrok in mladoletnih za razvijanje in vzdrževanje sodelujočih, nenasilnih medspolnih odnosov in seksualnosti. Na podlagi teh raziskav se vzpostavljajo tudi spoznavna orodja za osveščanje, opolnomočenje in informiranje otrok in mladoletnih za kritično držo do potencialno škodljivih vsebin. Čeprav različni

---

²⁷ Danes bi mu dodali porno chic.

²⁸ Čeprav smernice javno niso predstavljene kot avtorsko delo, naj v imenu korektnosti navedemo avtorstvo R. Šribar po naročilu agencije za pošto in elektronske komunikacije – APEK, september 2006.

²⁹ Kljub temu, da tema v obdobju 2007–2009 ni bila analitično obdelana, lahko na tem mestu opozorimo na vztrajanje pri opredelitvi »erotika« za vse vsebine seksualnega značaja ne glede na to, če se poimenovanje nanaša na porno žanr ali ne s strani največje komercialne televizijske hiše z dvema kanaloma, Pop tv in Kanal A. Enako ravnajo ponudniki vsebin na mobilnih portalih in oglaševalci storitev vročih linij.

strateški in ekspertni dokumenti in semiotične analize opozarjajo na druge diskriminacijske razsežnosti konstrukcij spleta nasilja in spolnosti, pa je na raziskovalnem in izobraževalnem področju ta stran zanemarjena.

Epistemološki in splošni metodološki pristopi Naveden tematski niz strukturira raziskovalni segment na različne načine. Kulturološke in antropološke oziroma etnografske študije ugotavljajo – in se s tem prispevajo k njihovi stabilnosti – nove globalizirane trende, osrediščene okoli spolnih konstrukcij v družbeni skupini otrok in mladoletnih. Britanski avtorici Anoop Nayak in Mary Jane Kehily povzemata najpomembnejša dela na področju v zadnjih desetletjih in interpretirata maskulinitet in femininitet v razmerju odvisnosti od kulturnih artefaktov. V skladu z njunimi ugotovitvami in povzetki drugih del ni odmika od tradicionalnih vlog ali pa je ta parcialen; v sferi seksualnosti to pomeni, da spolna moč privilegira maskulinitet, ta pa je v segmentu dečkov povezana z grobstvo (Nayak in Kehily 2008, 10–11). Za našo tematizacijo je pomembna konstatacija, da je tudi razredni boj oziroma slojne neenakosti v odraščanju potrebno razumeti ne le v razmerjih dela, ampak tudi z vidika uzurpacije kulture, čustev, dispozicij (Skeggs 2005, 63 v Nayak in Kehily 2008, 49). V tem smislu je potemtakem še vedno upravičeno pojmovati popularno oziroma komercialno kulturo, edino nosilko obravnavanih konstrukcij spolnosti in nasilja, kot močan dejavnik razslojevanja s perspektive ekonomsko družbene moči že v najzgodnejši dobi.³⁰ Spolna moč, ki se v segmentu ekonomsko prikrajšanih moških najbolj inducira skozi vladavino porna, (p)ostaja substitucija za aktivno državljansko držo; na ta način se nevtralizira možnost državljanske nepokorščine v vse bolj marginaliziranih slojih revnih mladih moških. V dekliškem oziroma ženskem odraščanju je vloga pornografije, pornografizacije in drugih oblik seksualizacije, povezane s trženjem, prav tako razredno zaznamovana. V navedenem delu je tematizirana kot ambivalenten dejavnik, saj se trend »dekliške moči« v skladu s citati različnih virov avtoric spogleduje, se spopada in tudi baranta s pornografizacijo in pornografijo (ibid., 59–68).

Sociološki in socialnopsihološki pristop k obravnavi odnosa med otroci in mladimi ter potencialno škodljivimi vsebinami medijev in IKT je v kompleksnem raziskovanju povezanosti med konstrukcijami nasilja in spolnosti v medijih in percepcijo, stališči ter vedenjem (Zillmann in Bryant 1989; Gunter 2002). V zadnjem desetletju je v tej znanstveno raziskovalni sferi kultura IKT z učinki na otroke in mlade oziroma s tveganimi razmerji tematizirana pogosto, vključno s kriminaliteto odraslih nad otroci in mladoletnimi (na primer Wall 2007).

---

³⁰ Naj na tem mestu navedemo biografski drobec, izjavo štirinajstletnega dečka s periferije Ljubljane in iz izobraževalne družine nižjega srednjega sloja. Ob prizoru, situaciji stvarnega življenja, ki so jo bližnji odrasli razumeli kot spolno stimulatívno (opazovanje dekleta pod tušem skozi okno), je ogorčeno in podcenjujoče izjavil, da »gledajo erotiko«; impliciran smisel je bil, da je to slojno ne vredno dejanje.

Terenske in kabinetne raziskave generalno strukturirajo segment na različne načine, predvsem glede na starost in način vpletenosti z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo v situacijah tveganja. Ob tem je opazen premik od raziskovalne tematizacije družbene škode k pogojem možnosti konkretne, individualizirane škode.

Množično prisotne potencialno škodljive vsebine, tj. porno in druge oblike »neželenih« konstrukcij seksualnosti ter konstrukcije nasilja, so glede na rezultate raziskave, ki je bila narejena v okviru Eurobarometra v oktobru leta 2008, s starševske perspektive na nivoju EU prvi problem spletnih tveganj.³¹ Vendar diskusija o potencialni škodi in tveganjih s popularizacijo izdelkov in storitev IKT širi teme. Tako na primer študija *EU Kids on Line* v izhodišču navaja sledeče rizike, povezane z »nelegalnimi« vsebinami in delovanji: aktivnosti »pedofilov«,³² spletno nadlegovanje (*grooming*) in virtualni stiki s tujci, ekstremno ali spolno nasilje, drugi škodljivi ali žaljivi materiali, rasistični / sovražni materiali in delovanje, oglaševalske in druge komercialne prisile, pristransko in napačno informiranje (razni nasveti, informacije s področja zdravja), zloraba osebnih podatkov, kiber ustrahovanje, zalezovanje in nadlegovanje (*cyber-bullying, stalking, harassment*), hazardiranje, finančne sheme, samopoškodovanje (samomor, anoreksija itn.), vdor v zasebnost in zloraba zasebnosti, druge nelegalne dejavnosti (hekerstvo, nelegalno nalaganje) (Hasebrink et al. 2008, 6). Kar se tiče samega področja spolnosti vir primarna tveganja artikulira kot »problematične seksualne vsebine« in objavljanje porna, na področju nasilja pa kot »nasilne vsebine« in *happy slapping*, ki ga razumemo kot »nedolžno« zmerjanje (ibid., 9). Naj na tem mestu ponovno opozorimo na dejstvo, da prav pričujoča študija opozarja na nestabilnost meje med konstrukcijami seksualnosti in nasilja (ibid., 8).

Razsežnosti potencialno škodljivih vplivov vsebin in tveganja v situacijah, povezanih z IKT, se obravnavajo na različnih geografskih nivojih, globalnem, evropskem oziroma v okviru EU; ta, slednji nivo se proučuje z lokalnimi raziskavami, ki vključujejo nacionalne države. Kot že navedeno, so tudi raziskave, narejene v Sloveniji, praviloma v sklopu raziskovalnih programov in projektov EU. Pričujoče dejstvo ima tako svojo dobro kot slabo stran. Metodološko so te raziskave lahko sporne, vendar imajo rezultati, ki so neproblematizirani in praviloma za Slovenijo slabi, strateško vrednost; delujejo v prid argumentaciji za izboljšanje politik v znanosti in na drugih področjih obravnave in upravljanja s fenomeni, predvsem v sferi regulacije potencialno škodljivih vsebin medijev in IKT. Zadnja taka, že citirana raziskava Eurobarometra kaže na nadpovprečno izpostavljenost slovenskih otrok potencialno škodljivim vsebinam interneta in mobilne telefonije ter drugim tveganjem.

---

³¹ Po mnenju staršev iz EU je največje tveganje interneta, da lahko otroci vidijo »eksplicitne spolne ali nasilne podobe«. Tako meni 65 odstotkov staršev in 45 odstotkov je s tem v zvezi zelo zaskrbljenih (Eurobarometer 2008, 5).

³² V imenu preciznosti bi bilo potrebno dodati še aktivnosti spolnih nasilnežev nad otroci, saj pedofilija kot bolezensko nagnjenje, ki se udejanja v spolnem nadlegovanju in zlorabljanju otrok predstavlja zgolj del kriminalnih spolnih dejanj nad otroci (Sloyan 2003).

Eurobarometrova študija z naslovom *Towards a Safer Use of the Internet for Children in the EU – a Parents' Perspective* je bila opravljena po naročilu Evropske komisije oziroma njenega generalnega direktorata za informacijsko družbo in medije. V skladu z rezultati si starši pri vzgoji in informiranju svojih otrok v tveganih razmerjih IKT v povprečju želijo kvalitetnejši pouk in usmeritev otrok glede interneta v šolah, več kampanj osveščanja v zvezi s spletnimi tveganji, boljše informacije in nasvete za starše na spletnih straneh, ki jih obiskujejo otroci, strožjo regulacijo za industrijo, ki izdaja spletne vsebine in opravlja spletne storitve, kontaktne točke za individualne nasvete staršem in otrokom o varni rabi interneta, boljši dostop in delovanje nadzornega softvera, organizacijo usposabljanja staršev s strani nevladnih organizacij, vlade in lokalnih oblasti. Odstotek slovenskih staršev, ki so prepričani, da bi vsaj en sklop od navedenih aktivnosti in ukrepov močno pripomogel k uresničevanju njihove odgovornosti, je precej višji od povprečja EU (SI: 56%, EU: 48%). Hkrati pa je delež slovenskih staršev, ki poznajo prijavno točko za sporne vsebine, najnižji v EU (Eurobarometer 2008, 54, 59).

Poleg predhodno navedenih spolnih, razrednih oziroma ekonomsko slojnih in politično geografskih segmentacij otrok in mladoletnih v tveganih razmerjih IKT je pomembna tudi starostna. Načelno sam pojem otroka implicira nepolnoletno (tj. mladoletno) osebo, pri nas torej osebe do starosti 18 let, vendar je zgornja starost na obravnavanem raziskovalnem področju pogosto nižja. Raziskave vključujejo različne starostne kategorije; oglejmo si primer starostnega strukturiranja iz že nekajkrat navedene raziskave Eurobarometer: otroci in mladi so glede na rabo interneta obravnavani po posameznih letih v razponu od 6 do 17 let (2008, 12). Študija *EU Kids on Line* z naslovom *Comparing Children's Online Opportunities and Risks Across Europe* vključuje enako segmentacijo z zajemom v skupine, ki vključujejo dve generaciji po letih. Ta raziskava obravnava spletna tveganja tudi s poudarkom na vidiku vloge, bodisi pasivne ali aktivne; pristop pomeni preseganje prevladujočega pozicioniranja otroka in mladoletne osebe kot potencialne žrtve v raziskovalni tematiki. Aktivna in pasivna pozicija sta strukturirani glede na izdelek ali storitev IKT: v razmerju do vsebine je otrok prejemnik/ca javne komunikacije, glede možnosti stika je lahko udeleženec/ka vrstniške ali druge osebne komunikacije, glede na možnosti vedenja lahko zavzame aktivno pozicijo skozi ustvarjanje vsebin in osebni kontakt (Hasebrink et al. 2008, 8).

Strateška pojmovanja razmerja med tveganji, povezanimi z IKT in otroštvom ter mladostjo Kabinetna raziskava s poročilom *The Girl Child: Review of the Implementation by the Member States and the EU Institutions of the Beijing Platform for Action* (Šribar, Ule 2008) je obdelala pričujočo problematiko na dva načina: z obravnavo računalniških kompetenc v okviru statističnih podatkov relevantnih baz o spolni razliki, in na aplikativnem, normativnem primeru vključenosti tematike v šolski kurikulum na način, da je poleg spola zaobjeta tudi dimenzija seksualnosti.

V raziskovanju kompetenc na področju računalniške tehnologije so bile uvodoma podane ekspertne refleksije in globalne politične usmeritve na področju potencialno škodljivih učinkov medijev in IKT v segmentu otrok in mladih s fokusom na deklicah in dekletih. Poudarek je bil tako kot v pričujoči analizi na konstrukcijah spleta spolnosti in nasilja. Hkrati je bil v študiji tematiziran vpliv medijev in IKT pri pregledu dejavnikov in kazalcev spolnega zdravja. Z analizo dobrih praks vzgoje in izobraževanja v državah EU na navedenem področju se je izpostavila povezanost nasilja in seksualnosti ter vloga medijev in IKT pri tem. Preko artikulacije predloga indikatorja je bila problematika vpeljana v sfero izobraževalnih politik na nivoju EU. Predlog je bil z manjšimi dopolnili in spremembami, ki ne vplivajo na pričujočo diskusijo, tudi sprejet in potrjen (UEM 2008).

Prvi indikator za položaj deklic v EU tako sestavljajo parametri seksualnega izobraževanja v vzgojno-izobraževalnih sistemih. Ti vključujejo telesno samopodobo, ki je v argumentaciji predloga indikatorja povezana z učinki norm »ženskosti« in »moškosti« v medijih in produktih ter storitvah IKT. Poleg tega je v merila vključena sprega spolnosti in nasilja, spol pa je tudi ena od treh kategorij, ki so nanizane kot možnosti, zaradi katerih se sploh vzpostavlja potreba po izobraževanju na področju spolnosti v okviru nacionalnih držav.

Tabela 1 Merila za izobraževanje na področju seksualnosti

Status	obvezno			Izbirno		
Državne ustanove	ministrstvo za šolstvo		ministrstvo z zdravje	drugo		
Sodelovnje nvo	IPPF			Drugo		
Implementacija	medpredmetna			avtonomni predmet		
Medpredmetna	biologija	etika	filozofija	sociologija	Družba	drugo
Avtonomni predmet	Izraz					
Vpliv nacionalne ideologije / epistemološke perspektive *	ne			da / katere		
Vpliv religije	ne			da / katere		
Metode	formalne	interaktivne	vrstniške	igra vlog	video	drugo
Ustreznost	evalvacija / nadzor			minimalni standardi		
Izvajalci / ke	učitelji/ce	zdravniki/ce	zdravniške sestre / tehniki	nvo aktivistke/ i, osebje	duhovništvo	drugo

Kompetence izvajalcev/k	neobvezna izobrazba		obvezna izobrazba / katera		
Odziv na potrebe	lokalno		kulturna raznolikost		spol / gender
Naslovljene manjšine	ekonomsko izključeni	begunci/ke	migrant/ke	etnične manjšine	telesno ali/ in duševno prikrajšani
Kvota šolskih ur	osnovna šola		srednja šola		
Starost, pri kateri se izob. začne					
Teme	človeška anatomija / fiziologija / spolni razvoj				
	medosebni odnosi in čustva, privlačnost, intima, spolna izraznost / aktivnost				
	zanositev, nosečnost, rojstvo				
	kontracepcija (vključno z rabo kondoma), abortus				
	varna spolnost / tveganja, spolno prenosljive bolezni				
	vloge spolov in seksualna enakost				
	spolna zloraba in nasilje, nasilje na zmenku, spolno nadlegovanje				
	spolna usmerjenost				
telesna samopodoba					

Vir: Šribar, R. in Ule, M. 2008, 25.

Parametri so utemeljeni na deskriptivnih kazalcih seksualnega izobraževanja v Evropi, ki so bili vzpostavljeni v okviru študije *Seksualno izobraževanje v Evropi (Sexuality Education in Europe)*; skozi projekt **SAFE** (*Sexuality Education for Europe*) jo je podprla evropska komisija (IPPF [*International Planning Parenthood Federation*] 2006). Čeprav celovita povezava med parametri seksualnega izobraževanja in konstruktivnim, samozaščitnim ali pa destruktivnim spolnim vedenjem iz te študije ni razvidna, je vendarle možno ugotoviti nekatere relacije. Preverili smo jih s tematiziranjem statusa seksualnega izobraževanja v državah članicah EU, pregledom njegovih vsebin in starostjo otrok, pri katerih se formalno in neformalno, dejansko začne pouk. V skladu s citirano primerjalno študijo je izobraževanje na področju spolnosti obvezno v Avstriji, Belgiji, na Češkem, Danskem, Estoniji, na Finskem, v Franciji, Nemčiji, Grčiji, na Madžarskem, Irskem, v Latviji, Litvi, Luksemburgu, na Nizozemskem, Portugalskem, v Romuniji, na Slovaškem in Švedskem.³³ Ker je prepoznana pomanjkljiva izobraženost izobraževalcev in izobraževalk in ne le otrok in mladine, se je Finska kot pozitivna izjema leta 2007 odločila, da morajo vse izobraževalne ustanove nuditi seminarje iz spolnega izobraževanja za pedagoške delavke in delavce.

³³ Slovenija je poleg Malte edina država članica EU, ki ni bila vključena v raziskavo; razlog je v odsotnosti politik, ki bi podpirale delo civilnodružbenih organizacij na področju tovrstnega izobraževanja.

Starost, pri kateri se spolno izobraževanje formalno prične, se od države do države razlikuje. Poglejmo skrajnosti – najnižjo in najvišjo starost. Na Portugalskem in v Veliki Britaniji se začenja pri petih letih, v Belgiji, Franciji, Grčiji, na Irskem v Luksemburgu in na Švedskem pri šestih, na Cipru, v Italiji in Španiji pa pri štirinajstih letih.

Čeprav so vsebine v primerjalni študiji zgolj nanizane, pa že poimenovanje pokaže na koncipiranje predmeta poučevanja. Na Nizozemskem je opredeljen kot »seksualno formiranje« in sam naziv implicira pomembno tezo o družbeni in kulturni konstruiranosti spolnosti (ibid., 66). Tudi začetek izobraževanja na Finskem že v vrtcu pred formalnim vstopom na predmetno področje je možno brati skupaj s sodobno kulturo IKT, ko se vsiljevanje »erotike«, tj. porno chic podžanra otrokom odvija dnevno na mobilnih portalih, v tiskanih medijih, na plakatnih panojih in televiziji (ibid., 41). Otroke je utemeljeno na primernem nivoju zgodaj podučiti o razsežnostih pornografije in njenih neželenih učinkih ter jih opremiti z alternativnimi informacijami. A glede na to, da je razpon med formalnim in dejanskim pričetkom obravnavanega izobraževanja velik in da zgodnja starost ne korespondira nujno s siceršnjo sodobno koncipiranostjo predmeta, je potrebno za argumentirano presojo kakovosti vzeti vsaj tri dejavnike, formalno in neformalno starost ter poimenovanje. Prav tako pa so nezanesljivi tudi kazalci učinkov spolnega izobraževanja. Ker se splet nasilja in spolnosti udejanja najpogosteje na manj vidne načine, lahko uporabimo le posreden in dokaj »neobčutljiv« indikator, ki kaže na osveščenost deklet in fantov v spolnem vedenju. Vse države udeleženke v raziskavi, ki beležijo nizko rabo kontracepcije, z izjemo Danske in Velike Britanije poročajo o pozni starosti pričetka dejanskega izobraževanja na področju seksualnosti (ibid., tabela *Sexual life and contraception – girls/boys*).

Tabela 2 Seksualno izobraževanje: status, starost, pri kateri se začenja formalno / dejansko vključevanje

	Obvezno spolno izobr.	Starost/ formalno	Starost/ dejansko
Avstrija	da	10	11,6
Belgija	da	6	12,5
Bolgarija	ne	11	13,3
Ciper	ne	14	:
Češka	da	7	13,7
Danska	da	12	12,2
Estonija	da	10	:
Finska	da	7	11,8
Francija	da	6	13,1
Nemčija	da	9	11,3

Grčija	da	6	13,3
Madžarska	da	10	12,8
Irska	da	6	12,5
Italija	ne	14	12,6
Latvija	da	11	:
Litva	:	:	:
Luksemburg	da	6	:
Nizozemska	da	13	12,1
Poljska	ne	12	13,1
Portugalska	da	5	:
Romunija	:	:	:
Slovaška	da	12	12,5
Španija	ne	14	12,8
Švedska	Yes	6	12,1
Velika Britanija	da	5/7	12,1

Vir: IPPF 2006, 20.

Na področju spolnega zdravja otrok in mladoletnih so podatki za Slovenijo dostopni v okviru mednarodnega programa raziskav HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children*), ki se izvaja pod krovom svetovne zdravstvene organizacije (*World Health Organization – WHO*). Tudi ta raziskovalna študija tveganja na področju spolnega zdravja povezuje z nizko informiranostjo (Brcar 2005 v Bajt in Gorenc 2007, 174). K rizičnemu vedenju se v skladu z virom prišteva »prezgodnje« spolne odnose; eden od njihovih dejavnikov je tudi slaba samopodoba in napačna predstava o pričakovanju druge/ga (Končnik–Goršič 2004 v Bajt in Gorenc, *ibid.*). Respondenti in respondentke iz prvega in tretjega letnika srednjih šol, ki so odgovarjali na vprašalnik v letu 2004, 2380 po številu, so med drugim v nekaj manj kot tretjini primerov navajali, da so se odločili za prvi spolni odnos po naključju, vse več – dobra polovica jih je spolno aktivnih, raba kontracepcije je v primerjavi s povprečjem v državah EU visoka³⁴ (Bajt in Gorenc 2007, 175; IPPF 2006, 22). Kljub temu je vedenje omejeno na zaščito pred neželeno nosečnostjo, saj je o uporabi kondoma, ki ima kompleksno zaščitno funkcijo, poročala le približno polovica respondentov in respondentk. Viri informiranja srednješolk in srednješolcev o seksualnosti v letu 2004 so se po navedbah razlikovali od tistih izpred osmih let, ko so jih predstavljali starši in vrstice oziroma vrstniki. Mladi so v skladu s citirano študijo navajali poleg strokovnih še druge vire informacij (Bajt in Gorenc 2007, 174), vendar vloge popularnih, pornografsko zaznamovanih informacij in učinkov samega porna na podinformiranost

³⁴ Vprašanje se je nanašalo na rabo kontracepcije pri zadnjem spolnem odnosu. Slovenski in evropski podatki so starostno primerljivi, študija IPPF je namreč preverjala vedenje petnajstletnikov/c.

in slabo osveščenenost na tem mestu ne moremo argumentirano izpostaviti; glede na razširjenost pornografske paradigme pa lahko izrazimo nujno potrebo po raziskavi, ki bi preverila obstoj te povezave. Pomen predstavljene študije vidimo v premeni fokusiranja s segmenta deklic na segment fantov, saj so ti prej spolno aktivni, hkrati pa nezanesljivi z ozirom na učinkovito zaščito (ibid., 180).

Že citirana študija *EU Kids On Line* prav tako izpostavlja segment dečkov in fantov kot bolj občutljiv; gre za dojemljivost, »lahkotnost« sprejemanja vsebin in vedenje, povezano z negativnimi učinki izdelkov in storitev IKT. V skladu s povzetkom pregleda stanja v državah EU je možno zatrditi, da fantje rajši od deklet iščejo žaljive in nasilne vsebine ter dostopajo do pornografije, bolj so nagnjeni k osebni srečanju osebe, s katero so prej vzpostavili virtualni stik, hkrati so tudi manj premišljeni v razkrivanju osebnih podatkov. Ker so dekleta pogosteje tista, ki dobivajo žaljive, nasilne in porno materiale, neželene spolne komentarje ter zahteve po razkritju osebnih podatkov (Hasebrink et al. 2008, 62), je možno ponovno argumentirano zatrditi, da status in vloge spolov v tveganih spletnih razmerjih ne odstopajo od tradicionalnih položajev in delovanj niti na področju novih tehnologij in s tem novih možnosti oziroma modusov socializacije. Posebej za Slovenijo ni teh podatkov, smemo pa sklepati, da je slika podobna; glede faktorja korelacije med srečavanji s potencialno škodljivimi vsebinami in pripravljenostjo otrok na ustrezen odziv v situacijah spletnih tveganj smo v povprečju EU (ibid., 43).

Iz predstavljenega nabora podatkov je razvidno, da je znanstveno utemeljeno oblikovati spolno senzibilne platforme za izobraževanje deklet in fantov na področju seksualnosti, nasilja v spregi s spolnostjo in IKT. Pri tem mislimo na širino in kompleksnost pristopa in tematik, v nobenem primeru pa ne na segregacijo.

Poglavitna strateška izhodišča za oblikovanje politik v okviru OZN in EU se usmerjajo bodisi na položaj in možnosti otrok in mladih bodisi na položaj deklic in deklet posebej. V obravnavi statusa in možnosti deklet in deklic (*girl child*) je segment strukturiran tako, da je poudarek tudi na marginaliziranih skupinah, predvsem na revnih deklicah in dekletih. Prav tako je za formiranje kompetenc otrok in mladostnic ter mladostnikov na področju spolnega izobraževanja v povezavi z IKT (in mediji) poleg starostne, spolne, razredne in geografsko politične strukturiranosti segmenta potrebno vključiti še strukturiranost s perspektive družbenih robnih skupin. Podatki za devetnajst držav EU,³⁵ ki so bili zbrani v času slovenskega predsedovanja, kažejo, da samo Italija in Belgija pri načrtovanju seksualnega izobraževanja v šolah vključujeta manjšine, natančneje hendikepirane, otroke migrantov/k, pripadnice in pripadnike etničnih manjšin, revne in begunske otroke (Šribar in Ule 2008, 59).

---

³⁵ Gre za Avstrijo, Belgijo, Ciper, Češko, Dansko, Estonijo, Finsko, Nemčijo, Grčijo, Madžarsko, Italijo, Latvijo, Litvo, Malto, Nizozemsko, Romunijo, Slovaško, Slovenijo in Veliko Britanijo.

Vključenost marginaliziranih skupin zadeva tudi temeljno metodologijo pri obravnavi razsežnosti medijev in IKT v segmentu otrok in mladoletnih, ki bi jo bilo potrebno dosledno upoštevati v empiričnih socioloških raziskavah. Ta poudarek je smiseln z vidika recikliranja spolnih in seksualnih tradicionalizmov skozi izdelke in storitve novih tehnologij v družbeno najbolj občutljivem segmentu. Glede na to, da imajo pripadnice in pripadniki strukturno prikrajšanih slojev manj družbenih in kulturnih možnosti nasploh, je nevarnost za neposredno dožemanje in učinkovanje spolno nasilnih konstrukcij na življenjsko empirijo tu največja.

Potencialno škodljive vsebine medijev in IKT z vidika zaščite otrok in mladoletnih

Pravne opredelitve Citirana evropska direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah (AVMS 2007) se sklicuje na vsebine, ki bi lahko »resno škodovala fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, zlasti takšnih vsebin, ki vsebujejo pornografijo ali neupravičeno nasilje«, in na vsebine, »ki bi utegnile škodovati fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov«. Gre za relacijsko opredelitev, ki splošno kaže na vsebine in vrsto škode v obravnavanem segmentu. Dikcijo, kot predhodno prikazano, povzema z nekaterimi odstopanji, ki jih na tem mestu ne bomo ponovno obravnavali, tudi obstoječi medijski zakon. Drugo pomembno zakonsko orodje, ki je pri nas poleg medijskega na področju civilnega prava formulirano za upravljanje s fenomenom v navedenem segmentu, je zakon o varstvu potrošnikov, vendar posega zgolj v oglaševanje. (ZVPot-UPB2 2004, 15. čl.): »Oglaševanje ne sme vsebovati sestavin, ki povzročajo ali bi lahko povzročile telesno, duševno ali drugačno škodo pri otrocih ali sestavin, ki izkoriščajo ali bi lahko izkoriščale njihovo zaupljivost ali pomanjkanje izkušenj.« Vsebine v tem primeru niso strukturirane, opredelitev škode delno povzema direktivo, a je namesto možnosti vpliva na »moralni razvoj« uporabljena splošna opredelitev »drugačna škoda«. Smiselno pomenljiv sklop v formulaciji se nanaša na lastnosti segmenta (»zaupljivost«, »pomanjkanje izkušenj«).

Pojmovanje določenih lastnosti otrok in mladoletnih, ki prispevajo k možnostim škode, je v drugem regulacijskem orodju, ki je s področja kazenskega prava, implicirano. Kazenski zakonik v obravnavi pornografske škode strukturira segment na dve skupini. Prva skupina v starosti do 15. let je opredeljena v razmerju do diseminacije porna in dostopa do predstav, ki so pornografske. Druga skupina v starosti do 18. let (»mladoletna oseba«) se vzpostavlja v odnosu do vključenosti oziroma skozi zlorabo v produkciji in diseminaciji pornografskih ali drugačnih seksualnih materialov (KZ 1 2008, 176 čl.).

Sklop lahko sklenemo z ugotovitvijo, da se potencialna škoda ne veže zgolj na starost in na vrsto vsebin, temveč tudi na značaj potencialnega oškodovanja, njegovo intenziteto oziroma stopnjo in na določene, široko sprejete domneve o lastnostih otrok in mladoletnih.

Družbena škoda Koncept družbene škode je v tematizaciji porna s perspektive spolov že dolgo priznan in upoštevan. Uveljavljajo ga strateški dokumenti, na primer resolucija evropskega parlamenta), ki definira pornografijo skozi njen učinek; žanr opredeljuje kot mehanizem vzdrževanja neenakega položaja žensk v družbi (EP 1993, PV, PE 177.1241993, 57 v Baer 1996, 56). Enako se v kanadski jurisdikciji, na primer, referenčne sodbe sklicujejo na škodo, narejeno družbeni skupini (Šribar 2006, 15, 160). Čeprav je v primerjavi s slovensko ta sodna praksa drugače koncipirana, je na področju regulacije pornografskih in drugih potencialno škodljivih, diskriminacijskih in sovražnih vsebin primerljiva skozi soočanje dominantnih konceptov.

Družbeno napredne obravnave in upravljanja pornografije in konstrukcij nasilja so utemeljene v izvorih filozofije liberalizma. Ta odkriva pomen družbenih pogojev možnosti za enakost v kompetitivnosti na področju diskurzov (Mill 1993 [1859]) – dokler ti niso ustvarjeni, je potrebno upoštevati nadmoč komercialnih diskurzov o spolnosti in nasilju ter njihovo performativno silo; ukrepi potemtakem morajo biti naravnani v prid šibkejšim družbenim skupinam in k omejevanju močnejših. Tudi tradicionalne tirade o pravici do svobodnega izražanja pornografske spolnosti in drugih diskriminacijskih in sovražnih vsebin je potrebno soočiti z načelom enakih možnosti različnih družbenih skupin. Gre za nasprotujoče si principe človekovih pravic, pri čemer imajo nekateri med njimi manj izhodiščnih možnosti za uveljavljanje (Easton 1994). Glede na sodobna družbena razmerja in razlike v moči nosilcev in nosilk različnih diskurzov je tudi konfrontacija diskurza o svobodi izražanja s strani industrije zabave s porno producenti in distributerji na čelu, in diskurza, ki uveljavlja načela človeške integritete in človekovih pravic otrok in žensk onkraj spopada med »puritansko moralno večino« in »liberalnim« tokom. Ta, slednji je večinski, nosi ga vladajoči princip, ki oblikuje aktualno dominantno držo; na tem mestu jo imenujemo morala *laissez faire*. Morala kot implicirano, ne more biti več v oblasti krščanske provenience, opredeljena je kot specifična osebna naravnost v okviru različnih etičnih sistemov, ki niso več vrednotno tradicionalno pogojeni (comp. Šribar 2007).

Dimenzija družbene škode zaradi potencialno škodljivih vsebin medijev in IKT v segmentu otrok in mladoletnih ne dosega širokih teoretskih tematizacij niti uveljavljenih strokovnih aplikacij; navedeno velja še posebej za Slovenijo. Analitični pristopi v znanosti in stroki v določenih primerih evidentno izražajo neobčutljivost za socializacijske vidike obravnavanih vsebin na nivoju spola, seksualnosti in nasilja. Tako, na primer, se v kriminalističnem in empiričnem sociološkem govoru o pornografiji in konstrukcijah nasilja v izdelkih in storitvah IKT poudarja »ekstremna«

pornografija, ki vključuje otroško pornografijo in »eksplicitne« pornografske materiale (cf. Wall 2007, 103). Izhodišče je potemtakem še vedno »obscenost« v tradicionalnem pomenu, ki predpostavlja moralo kot občo družbeno vedenjsko normo, ukoreninjeno v krščanski religiji.

Koncept zaščite otrok in mladoletnih pred potencialno škodljivimi vsebinami, uveljavljen v pravnem diskurzu in konceptualizacija tveganj v razmerjih ITK omogočata vrsto pristopov, med njimi tudi take, ki so povezani s tradicionalnimi epistemološkimi pristopi k pojmovanju družbene strukture. Teme spola in spolne enakosti na področju seksualnosti in vloga tradicionalnih ospoljenj v analizi konstrukcij nasilja in pornografije in njihovega učinka v segmentu otrok in mladoletnih so zato marginalizirane. To pa je manko, ki bi ga bilo z namenom vzpostavljanja celovite znanstvene platforme za obravnavo in uravnavanje fenomena potrebno nujno zapolniti.

Zaključek

V pričujočem tekstu smo želeli pokazati na koncepte in druge razsežnosti obravnave otrok in mladih v razmerjih ITK in tudi tradicionalnih medijev. Pri tem smo se osredotočili na tiste potencialno škodljive vsebine, ki jih razumemo in razlagamo v okviru pornografije in drugih immanentno nasilnih konstrukcij spolnosti ter konstrukcij spolnega in seksualiziranega nasilja. Poleg definicij same snovi – vsebin – smo izpostavili možne pristope k študiju otrok in mladine v razmerjih IKT in medijev ter navedli nazoren primer aplikacije znanj v izobraževalno prakso. Na tak pristop so nas navedle med drugim tudi izkušnje z zaposlenimi v pedagoškem poklicu, ki smo jih pridobili v letu 2009, drugem letu izvedbe programa Profesionalno usposabljanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju na področju socialnih in državljskih kompetenc v letih 2008–2011; kot poslovodeča organizacija ga je prevzela Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta. Učiteljice in učitelji, profesorice in profesorji slovenskih osnovnih in srednjih šol so praviloma poročali o spolno nasilnem vedenju in seksualiziranem nasilju ob uporabi izdelkov in storitev IKT ter klasičnih medijev tako v vrstniškem krogu kot vertikalno. Obravnavano sprego spolnosti in nasilja smo razbrali v različnih oblikah: šlo je za spolno nadlegovanje s fotografiranjem deklet v intimnih situacijah brez dovoljenja in z distribuiranjem materiala preko storitev mobilne telefonije, za prejemanje žaljivih vsebin glede telesne pojavnosti preko multimedijskih sporočil, za izpostavljanje porno chic materialov v šolskem okolju na obeh stopnjah izobraževanja, za konzumpcijo pornografije na šolskih računalnikih in za vsiljevanje pornografskih vsebin z mobilnih portalov vrstnikom. Ob tem naj navedemo nekaj biografskih fragmentov iz šolskega življenja izven neposredne uporabe medijev in IKT, za katere pa menimo, da so bili povezani z vulgariizmi, diskriminacijami in sovražnostmi obravnavanih vsebin. Pripovedi se nanašajo na nadvladovanje profesorice s strani dijaka, vrstniško postavljanje s »kompetencami« na področju spolnosti in posnemanje pornografskih podob.

- › Zapis po pričevanju profesorice enega od družboslovnih predmetov na strokovni srednji šoli v urbanem okolju

Dijak je vsakič, ko je šel iz razreda, stopil mimo katedra in z roko podrsal po njenem telesu. Ker ni mogla verjeti, da se to zares dogaja, je beležila situacije in po ugotovitvi, da gre dejansko za spolno zlorabo, odšla k svetovalni delavki. Ta je prepovedala dijaku, da bi še naprej hodil mimo katedra. Profesorica je v naslednjem šolskem letu izvedela, da je dijak na isti način začel nadlegovati njeno kolegico.

- › Zapis po pričevanju ravnateljice ene izmed slovenskih osnovnih šol v suburbanem okolju

Skupina učencev je napisala vrsto lističev z grobimi spolnimi vsebinami, ki so se nanašale tudi na starše. Lističe so podtikali tako, da so prišli v roke učiteljicam. Čeprav so se v šoli pogovorili s starši in sprejeli administrativni ukrep, je ravnateljica izrazila nemoč, saj učenci devetih razredov ob zaključku šolskega leta ne kažejo več zanimanja za odnose z učiteljicami in učitelji.

- › Zapis po pričevanju razredne učiteljice v eni izmed osnovnih šol v urbanem okolju

Učenec je med poukom postajal vse bolj odmaknjen, risal je prizore seksa; ti so postajali bolj in bolj temačni in agresivni. Učiteljica je posumila, da je deček v domačem okolju v stiku s pornografijo. Z njeno pomočjo se je izpostavilo, da ga je oče silil v konzumpcijo pornografije. Očeta so ovadili, učiteljica pa je bila priča tožilstva; po priporočilu odvetnika, ki ga je poiskala zaradi pravnih nasvetov, se je odpovedala izjavam izven prvega zapisnika v kriminalističnem postopku. Odvetnik ji je namreč priporočil, naj se distancira, češ da takih primerov sodišče ne obravnava resno. Učiteljica tudi ni vedela za sodni izid, vendar je povedala, da deček še vedno živi v enakih družinskih razmerjih.

Kljub temu, da pričujoči tekst predstavlja izhodišče za nadaljnje raziskovalno in strateško delo, pa gotovo pomeni tudi že prispevek k vzpostavljanju norm v družbenem odnosu do pornografskih in drugih konstrukcij spolnosti, ki vključujejo nasilje, in konstrukcij spolnega ter seksualiziranega nasilja. Čeprav lahko prispevamo k opolnomočenju in informiranosti posameznih zaposlenih v pedagoškem poklicu in drugje pa merimo predvsem za vlogo države. Z vidika konstruktivne socializacije otrok in mladoletnih v razmerjih medijev in IKT se le-ta lahko in mora utrditi na mnogih nivojih, na različnih področij in na mnoge načine: v prepoznavanju potreb otrok in mladoletnih in šolskih politikah, pri oblikovanju regulacije oziroma, bolj natančno, skozi vzpostavitev celovitega sistema koregulacije potencialno škodljivih vsebin, ob večji pomoči nevladnim organizacijam pri vzpostavitvi virtualnih in drugih informacijskih točk ter pri izvajanju izobraževalnih seminarjev za starše in otroke ter mladoletne, z oblikovanjem proaktivne politike lokalnih oblasti, ki bi vključila anali-

zo in strateški odnos do točk oglaševanja potencialno škodljivih vsebin v urbanem eksterieru, z uveljavljanjem navezujočih se tematik v oblikovanju raziskovalnih politik, z načrtovanjem in izvajanjem državnih kampanj, namenjenih ozaveščanju in informiranju, z organizacijsko in finančno podporo za izvedbo strokovnih seminarjev in kampanj, namenjenih medijem in entitetam na področju IKT – s poudarkom na operaterjih mobilne telefonije, ponudnikih vsebin na mobilnih portalih in izdajateljih programskih vsebin.

Nanizane dejavnosti je potrebno izoblikovati na podlagi celovite argumentacije in ob soustvarjanju sprejemljivega kulturnega okolja. Namesto zaključka naj zato formuliramo raziskovalne in strateške naloge ter cilje:

- › prepoznavanje oblik povezanosti med potencialno škodljivimi vsebinami IKT in medijev in percepcijo, stališči ter vedenji otrok in mladoletnih v Sloveniji;
- › tematizacija zaščite otrok in mladoletnih pred potencialno škodljivimi vsebinami IKT in medijev z vidika spolov v sistemu vzgoje in izobraževanja;
- › tematizacija zaščite otrok in mladoletnih pred potencialno škodljivimi vsebinami IKT in medijev z vidika spolov in telesne samopodobe v okviru tiste zdravstvene oskrbe, ki se izvaja v povezavi s šolami;
- › dekonstrukcija neoliberalnih pojmovanj o regulaciji potencialno škodljivih vsebin in promocija s tem povezanih znanstvenih dognanj v javnosti;
- › uveljavljanje najsodobnejših koncepcij koregulacije in njihova promocija z vidika smotra in učinkov;
- › sodelovanje znanosti s stroko in nevladnim sektorjem s ciljem razvoja Sloveniji prilagojenih konceptov za delovanje na obravnavanih področjih;
- › vzpostavitev znanstvene povezovalne točke z namenom pregleda slovenskih raziskav na vseh obravnavanih področjih;
- › tematizacija potencialno škodljivih vsebin v okviru urbanih geografij s primeri dobrih strateških praks;
- › permanentna javna diskusija o uredniških politikah medijev in poslovnih strategij entitet, vključenih v oblikovanje izdelkov in storitev IKT z vidika potencialno škodljivih vsebin in zaščite otrok in mladoletnih.

Literatura

- ADAMS, M., in GRIFFINT, P. (2007). *Teaching for Diversity and Social Justice*, Taylor & Francis.
- ALLDRED, P., in DAVID, M. E. (2007). *Get Real About Sex: The Politics and Practice of Sex Education*, Buckingham: Open University Press.
- ALLEN, L. (2004). Beyond the Birds and the Bees: Constituting the Discourse of Erotics in Sexuality Education, *Gender and Education*, letn. 16, št. 2, str. 151–167.
- AMBJÖRNSSON, F. (2004). *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, Ordfront.
- ANDERSON, A. C., GENTILE, A. D., BUCKLEY, E. K. (2006). *Violent Video Game Effects on Children and Adolescents*, Oxford in New York: Oxford University Press.
- ANDERSON, E. (2004). *Feminist Epistemology and Philosophy of Science*, v Zalta, E. N. (ur.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2004 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/sum2004/entries/feminism-epistemology/>.

- ANNANDALE, E. (2008). *Women's Health and Social Change*, New York in London: Routledge.
- APPLE, M. W. (1992). Between Moral Regulation and Democracy: The Cultural Contradiction of the Text, *The School Field*, III, 1/2, 1992b, str. 49–76.
- AUSTIN, J. (1990). *Kako napravimo kaj z besedami*, Ljubljana: Škuc in Filozofska fakulteta.
- BAER, S. (1996). Pornography and Sexual Harassment in EU, v Elman, A. R. (ur.), *Sexual Politics and the European Union*, Providence in Oxford: Berghahn Books, str. 51–65.
- BAHOVEC, E. D. (ur.) (1992). *Vzgoja med gospostvom in analizo*, Ljubljana: Krt.
- BAHOVEC, E. D. (1996). Raziskava »Učene ženske«, *Delta*, 1–2, 2, 1996, str. 107–116.
- BAHOVEC, E. (1997). Feminizem in fantazma izvora: W kot Woolf/swoman, *Delta*, 1997, 3–4, str. 29–40.
- BAHOVEC, E. D., in BREGAR GOLOBIČ, K. (ur.) (2004). *Šola in vrtec skozi ogledalo*, Ljubljana: DZS.
- BAUDRILLARD, J. (1999). *Simulaker in simulacija. Popoln zločin*, Ljubljana: Študentska založba [1981].
- BENVENISTE, É. (1988). *Problemi splošne lingvistike I.*, Ljubljana: Škuc in Filozofska fakulteta.
- BOLDIN, M. (2008). Sistem koregulacije na preizkušnji, *Medijska preža*, 32–33, 2008, str. 50–51.

- BOYLE, K. (2005). *Media and Violence: Gendering the Debates*, London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- BRAIDOTTI, R. (1996). *Patterns of Dissonance. A Study of Women in Contemporary Philosophy*, Cambridge in Oxford: Polity Press.
- BRAIDOTTI, R. (2002). Identity, Subjectivity and Difference: A Critical Genealogy, v Griffin, G. in Braidotti, R. (ur.), *Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies*, London in New York: Zed Books.
- BROWN, B. (1981.) A Feminist Interest in Pornography – Some Modest Proposals«, *m/f*, 5–6, 1981, str. 5–18.
- BROWNING L. D. (ur.) (2007). *Adolescent Identities*, New York in London: Routledge.
- BUTLER, J. (2001). *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*, Ljubljana: Škuc.
- CURRIE, D. H. (1992). Subject-ivity in the Classroom: Feminism Meets the Academe, *Canadian Journal of Education*, 3, XVII, str. 341–364.
- DAVID, M., ALLDRED, P., in SMITH, P. (2002). »Get Real About Sex«: *Linking Sex and Relationship Education to the Achievement Agenda*, Keele: Keele University.
- DIORIO, J. A., in MUNRO, J. A. (2000). Doing Harm in the Name of Protection: Menstruation as a Topic For Sex Education, *Gender and Education*, letn. 12, 3, 2000, str. 347–365.

- DIORIO, J. A. (2001). Sexuality, Difference and the Ethics of Sex Education, *Journal of Social Philosophy*, 32(3), 277–300.
- DONALD, J. (1992). *Sentimental Education*, London in New York: Verso.
- DUFFY, M., in BURTNEY, E. (2004). *Young People and Sexual Health*, New York: Palgrave.
- EASTON, S. M. (1994). *The Problem of Pornography. Regulation and the Right to Free Speech*, London in New York: Routledge.
- FAIRCLOUGH, N. (2003). *Analysing Discourse*, New York: Routledge.
- FALLER COULBORN, K. (2007). *Interviewing Children About Sexual Abuse: Controversies and Best Practice*, Oxford in New York: Oxford University Press.
- FELSKI, R. (2000). *Doing Time. Feminist Theory and Postmodern Culture*, New York in London: New York University.
- FOUCAULT, M. (1986). *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings*, Gordon, C. (ur.), Brighton: The Harvester Press.
- FRANCIS, B., in SKELTON, Ch. (ur.) (2001). *Investigating Gender. Contemporary Perspectives in Education*, Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
- FREUD, S. (1987). Formulacija o dveh načelih psihičnega dogajanja, Nagoni in njihova usoda, Nezavedno, v Freud, S., *Metapsihološki spisi*, Ljubljana: Škuc in Filozofska fakulteta.

- FREUD, S. (1995). *Tri razprave o teoriji seksualnosti*, Ljubljana: Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- GROGAN S. (1998). *Body Image*, New York in London: Routledge.
- GUNTER, B. (2002). *Media Sex. What Are the Issues?*, Mahwah in London: Lawrence Erlbaum.
- HARAWAY, D. J. (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, Free Association Books.
- HARAWAY, D. J. (1997). *Modest Witness@Second Millenium. FemaleMan Meets OncoMouse: Feminism and Technoscience*, London in New York: Routledge.
- HARAWAY, D. J. (1998). *How Like a Leaf. An Interview with Thyrza Nichols Goodeve*, London in New York: Routledge.
- HARAWAY, D. J. (1999). *Opice, kiborgi in ženske. Reinvencija narave*, Ljubljana: Študentska založba.
- HARDING, S. (ur.) (1987). *Feminism and Methodology..* Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.
- HASEBRINK, U., LIVINGSTONE, S., in HADDON, L. (2008). *Comparing Children's Online Opportunities and Risks Across Europe: Cross-National Comparisons for EU Kids Online*, London: EU Kids Online.
- HITE, S. (2006). *The Shere Hite Reader: New and Selected Writings on Sex, Globalization and Private Life*, New York, London, Toronto in South Yarra: Palgrave Macmillan.

- ITZIN, C. (2001). A Legal Definition of Pornography, v Itzin, C. (ur.), *Pornography. Women, Violence and Civil Liberties*, Oxford in New York: Oxford University Press, str. 435–455.
- ITZIN, C. (2001). Pornography and the Social Construction of Sexual Inequality, v Itzin, C. (ur.), *Pornography. Women, Violence and Civil Liberties*, Oxford in New York: Oxford University Press, str. 57–75.
- ITZIN, C. (ur.) (2001). *Pornography. Women, Violence and Civil Liberties*, Oxford in New York: Oxford University Press.
- JACKSON, Ph. W. (1968). *Life in Classrooms*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- JAMESON, F. (1992). *Signatures of the Visible*, New York in London: Routledge.
- JAMESON, F. (2001). Postmodernizem, Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- JOINSON, A., in WHITTY, M. (2008). *Truth, Lies and Trust on the Internet*, New York in London: Routledge.
- KIMMEL, M. (2007). *The Sexual Self. The Construction of Sexual Scripts*, Nashville: Vanderbilt University Press.
- KODELJA, Z. (2003). Pravičnost v izobraževanju in šolska (ne)diferenciacija otrok po spolu, *The School Field*, 5/6, XIV, str. 73–84.
- LEACH, M. (1990). Toward Writing Feminist Scholarship into History of Education, *Educational Theory*, XL, 4, str. 453–462.

- LUKE, A. (1988). Approaches to the Study of Literacy and Curriculum, v *Literacy, Textbooks and Ideology*, London, New York in Philadelphia: The Falmer Press, str. 9–46.
- LUKE, A. (1993). On Reading and Sexual Division of Literacy, *The School Field*, IV, 3–4, str. 113–147.
- MACKINNON, C. (1996). *Only Words*, Cambridge in Massachusetts: Harvard University Press.
- MARSH, C. J. (1996). Feministična pedagogika, *Delta*, 2, 3–4, str. 143–153.
- MELENDEZ, F. (2004). Video Pornography, Visual Pleasure, and the Return of the Sublime, v Williams, L. (ur.), *Porn Studies*, Durham in London: Duke University Press, str. 401–427.
- MERRILL, B. (2009). *Using Biographical Methods in Social Research*, London: Sage.
- MILL, J. S. (1992). *On Liberty and Utilitarianism*, London: Oxford University Press [1859].
- MORAN, L., in SKEGGS, B. (2004). *Sexuality and the Politics of Violence and Safety*, New York: Routledge.
- MULINARI, D., in SANDELL, K. (1999). Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought, *Acta Sociologica*, 287, XLII, str. 287–297.
- NAGY HESSE-BIBER, Sh., in YAISER, M. L. (ur.) (2004). *Feminist Perspectives on Social Research*, New York in Oxford: Oxford University Press.

- NARAYAN, U., in HARDING, S. (ur.) (2000). *Decentering the Center. Philosophy for a Multicultural, Postcolonial, and Feminist World*, Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press
- NAYAK, A., in KEHILY, M. J. (2008). *Gender, Youth and Culture: Young Masculinities and Femininities*, Houndmills in New York: Palgrave Macmillan.
- RADSTONE, S. (2008). *Sexual Politics of Time*, New York in London: Routledge.
- RUSSELL, D. E. H. (1993). *Against Pornography: The Evidence of Harm*, Berkeley: Russell Publications.
- RUSSELL, S. (1986). The Hidden Curriculum of School: Reproducing Gender and Class Hierarchies, v Hamilton, R., and Barrett, M. (ur.). *The Politics of Diversity: Feminism, Marxism and Nationalism*, London: Verso, str. 343–360.
- SKEGGS, B. (2005). The Re-Branding of Class: Propertising Culture, v Devine, F., Savage, M., in Crompton, R. (ur.), *Rethinking Class: Culture, Identities & Lifestyle*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, str. 46–48.
- SLAPŠAK, S. (2001). Snappy Answers to Stupid Questions, *Topos*, 1–2, str. 35–61.
- STOETZLER, M., in YUVAL-DAVIS, N. (2002). Standpoint Theory, Situated Knowledge and the Situated Imagination, *Feminist Theory*, letn. 3, 3, str. 315-333.
- SULLIVAN, Sh., in TUANA, N. (ur.) (2007). *Race and Epistemologies of Ignorance*, State University of New York.

- ŠRIBAR, R. (2006). *O pornografiji. Porno konstrukcija in feministična rekonstrukcija seksualnosti*, Ljubljana: Sophia.
- ŠRIBAR, R. (2007). Pornografska razmerja: rekonceptualizacija »morale« in družbene večine skozi klasiko liberalizma, *Časopis za kritiko znanosti*, 229–230, 35, 2007, str. 404–413.
- TISDELL, E. J. (1998). Poststructural Feminist Pedagogies: The Possibilities and Limitations of Feminist Emancipatory Adult Learning Theory and Practice, *Adult Education Quarterly*, 3, IIL, str. 139–156.
- ULE, M. (2007). Mladi in družbene spremembe, *IB rev.*, letn. 41, št. 2, str. 62–69.
- ULE, M. (2008). Odraščanje socialno prikrajšanih mladih, *Socialna pedagogika*, letn. 12, št. 1, str. 19–38.
- ULE, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- VENDRAMIN, V. (2003). *Shakespearove sestre: feminizem, psihoanaliza, literatura*, Ljubljana: Delta.
- VENDRAMIN, V. (2006). Reading Gender: Cases of Social Representation and Curricular Interpretation, *Acta Pedagogica Vilnensia*, letn. 16, str. 87–96.
- VENDRAMIN, V. (2007). Vprašanje feministične teorije v šolskem polju: kritično pozicioniranje, izkustvo, uradna vednost, *Šolsko polje*, letn. 8, št. 5/6 str. 131–139.

WALKERDINE, V., in *The Girls and Mathematics Unit* (1989). *Counting Girls Out*, London: Virago.

WALL, D. S. (2007). *Cybercrime*, Cambridge: Polity Press.

WILLIAMS, R. (1997). *Navadna kultura: izbrani spisi*, Ljubljana: Studia humanitatis.

ZILLMANN D., in BRYANT, J. (ur.) (1989). *Pornography. Research Advances & Policy Considerations*, Hillsdale in Hove & London: Lawrence Erlbaum.

Viri

- BAJT, M., in GORENC, M. (2007). Spolno vedenje: uvod, v JERIČEK KLANŠČEK, H., LAVTAR, D., POKRAJAC, T. (ur.), *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju: HBSC Slovenija 2006*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, str. 173–181.
- BRCAR, P. (2005). Zdravje otrok, mladostnikov in mladostnic, v Črnak Meglič, A. (ur.), *Otroci in mladina v prehodni družbi*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Aristej.
- Direktiva AVMS (Direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah), prenovljena direktiva o televiziji brez meja z amandmajem 2007/65/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. decembra 2007, dostopno na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1989L0552:20071219:SL:PDF>, zajem 15. 4. 2009.
- Eurobarometer (2008). Towards a safer use of the Internet for children in the EU – a parents' perspective, dostopno na: [http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/eurobarometer_2008 .pdf](http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/eurobarometer_2008.pdf), zajem 8.1.2009.

- IPPF (2006). *Sexuality Education in Europe*, Bruselj: IPPF European Network. Dostopno na: http://www.euro.who.int/Document/RHP/SexEd_in_Europe.pdf, zajem 20. 4. 2009.
- JERIČEK KLANŠČEK, H., LAVTAR, D., POKRAJAC, T. (2007). *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju : HBSC Slovenija 2006*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- KZ 1 2008 (Kazenski zakonik). Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/content?id=86833>, zajem 2. 3. 2009.
- KIJKWIJZER (2007). Expansion of the Kijkwijzer classification system, 1. 3. 2007, dostopno na: <http://www.kijkwijzer.eu/pagina.php?id=7>, zajem 20. 4. 2009.
- KONČNIK–GORŠIČ, N. (2004). *Moj otrok odrasča*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KREK, J. (ur.) (1995). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- More trust in content: The potential of co- and self-regulation in digital media (2007). Conference organized by the German Federal Government Commissioner for Culture and the Media with the support of the European Commission, dostopno na spletni strani: <http://www.leipzig-eu2007.de/en/index.asp>, zajem 13. 1. 2009.
- SLOYAN, G. S. (2003). Pedophilia among the Catholic clergy: Some questions and answers, *Theology Today*, July 2003, dostopno na: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3664/is_200307/ai_n9251864/pg_8, zajem 22. 4. 2009.

- SRDF (Svet z radiodifuzijo) (2006). Smernice za vsebinsko oblikovanje internih etičnih in estetskih pravil (kodeksov) izdajateljev televizijskih programov smernic za njihovo vsebinsko oblikovanje, dostopno na: <http://www.srdf.si/File/projekti/smernice.pdf>, zajem 20. 4. 2009.
- ŠRIBAR, R., in ULE, M. (2008). *Status and Social Opportunities of the Girl Child: Expert Study*. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences.
- UEM (2008). Spremljanje izvajanj Pekinških izhodišč za ukrepanje. Sklepi Sveta o pregledu izvajanja pekinških izhodišč za ukrepanje v državah članicah in institucijah EU – kazalniki v zvezi z deklicami, 9. 6. 2008, dostopno na: http://209.85.129.132/search?q=cache:UBNokDUo0psJ:www.uem.gov.si/si/delovna_podrocja/slovensko_predsedstvo_svetu_eu_na_podrocju_ enakosti_spolov/sodelovanje_tria_predsedstev/spremljanje_izvajanja_ pekinških_izhodisc_za_ukrepanje/+uem,ka_zalci,deklice&cd=2&hl=sl&ct=clnk&gl=si, zajem 22. 4. 2009.
- VERČKOVNIK, T., et al. (2002). *Biologija. Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.
- VRDLOVEC, Z. (2007). »Snuff« civilizacija, *Dnevnik*, 13. 1. 2007.
- ZVPot-UPB2 2004 (Zakon o varstvu potrošnikov), dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/ulonline.jsp?urlid=200498&dhid=71713>, zajem 20. 2. 2009.
- ZMed – UPB1 2006 (Zakon o medijih), dostopno na: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4955.html, zajem 10. 4. 2009.

V toku leta 2009 je pričel Pedagoški inštitut na svoji spletni strani (<http://193.2.222.157/Default.aspx>) objavljati znanstvena poročila v novi elektronski zbirki Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta. Uredniški odbor zbirke v letu 2009 sestavljajo Janez Kolenc, Anton Kramberger, Darko Štrajn

Zbirka služi naslednjim ciljem:

1. promociji in diseminaciji raziskovalnih dosežkov članov PI, tudi študentov in gostujočih kolegov, v obliki končnih raziskovalnih poročil za tretje stranke ali v obliki drugih delno zaokroženih znanstvenih del, z navedbo že opravljenih kolegialnih presoj,
2. objavi prispevkov k širšim akademskim razpravam znotraj in izven PI, s pogojem, da so so/avtorji prispevkov notranji ali zunanji raziskovalci PI, sodelujoči raziskovalci PI ali doktorski študenti v okviru PI.

In the course of 2009, a new series Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta (i.e. Scientific Reports of the Educational Research Institute, Ljubljana) has been initiated on the Institute's website (<http://193.2.222.157/Default.aspx>). In 2009 the editorial committee consisted of Janez Kolenc, Anton Kramberger, Darko Štrajn

The Series serves the following goals:

1. The promotion and dissemination of research activities and achievements by PI faculty, students and visiting fellows in the form of final research reports for third parties or in any other forms for a not-fully-completed scientific work, with a fair mentioning of all the already done occasional collegial peer-reviews (i.e meetings, conferences, symposia etc.),
2. Contribution to academic debates within and outside the PI, insofar as PI researchers and/or external collaborating researchers and/or PhD students take part in such debates.

